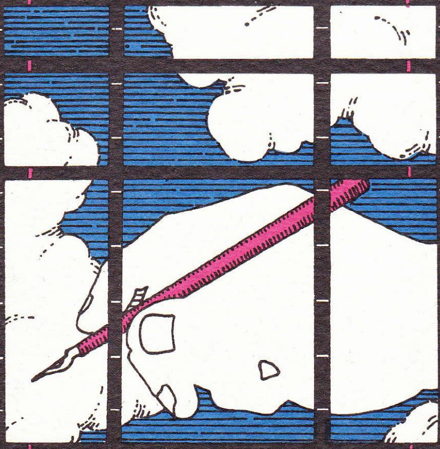
MELVILLE

Kâtip Bartleby

Babil Kitaplığı

Jorge Luis Borges tarafından hazırlanan fantastik edebiyat dizisi

Dost Kitabevi Yayınları

Her büyük yazar işe iyi bir okur olmakla başlar ve yıllar geçtikçe, tercih ettiği ya da dışladığı okumalarıyla kişisel bir kitaplık yaratır. Buenos Aires'teki Ulusal Kitaplık'ın (ki burada dünyanın başka yörelerinde bulunmayan kitapların olduğu söylenir) yöneticisi Jorge Luis Borges bu kitap bolluğundan yararlanmasını bildi: Zaten büyülenmiş okurlarına, derin bilgi ve neşesiyle, şaşırtıcı derecede ilginç derlemeler hazırlayıp sundu. Düşsel edebiyatın mücevherlerini oluşturan metinleri bir araya getirdi ve onun en güzel hikâyelerinden biri olan Babil Kitaplığı, aynı zamanda dizinin adı oldu. 1975 ile 1985 arasında yayımlanan bu dizi, daha şimdiden bir edebiyat klasiğidir. Bir araya gelen bu kitaplar aynı zamanda Buenos Aires'in bu büyük kütüphanecisine adanmış en duygusal anıtlardan da birini oluşturur.

İyi okumalar.

F. M. Ricci

Kâtip Bartleby

Herman Melville

önsöz

Jorge Luis Borges

Bartleby the Scrivener
Herman Melville

İngilizceden Çeviren:
Yusuf Eradam

Önsöz, İspanyolcadan Çeviren:
Mukadder Yaycıoğlu

ISBN 975-8457-10-1

Birinci Baskı, Mart 2000, Ankara

Tasarım: Franco Maria Ricci, Marcella Boneschi
Fotokompozisyon: Fototype, Milano
Baskı: Pelin Ofset, Ankara

Yayına Hazırlayan:
Ali Karabayram
Teknik Hazırlık
Mehmet Dirican

Bu kitaplar, Adobe PageMaker 6.5'*te formatlanmış ve* Adobe Type Library Bodoni *yazı karakterleri kullanılarak hazırlanmıştır.*

Önsöz

Moby Dick ve Bartleby arasındaki "benzerlikler ve farklar"ın ciddi bir biçimde incelenmesinin bu kısıtlı sayfaların izin vermeyeceği bir titizlik gerektirdiğini düşünüyorum. "Farklar", kuşkusuz, ortadadır. Melville'in engin imgeleminin ürünü, şöhretini borçlu olduğu kahramanı, Nantucket'in kaptanı Ahab, Beyaz Balina tarafından sakat bırakılmış ve intikam almaya karar vermiştir; olayların geçtiği yer dünyanın tüm denizleridir. Wall Street'te, bir avukatın yazıhanesinde kâtip olan Bartleby ise bir tür alçakgönüllü inatçılıkla çalışmayı reddeder. Moby Dick'in biçemi Carlyle ve Shakespeare'in harika yankılarıyla doludur. Bartleby'nin biçemi ise başkahramanı kadar gridir. Oysa roman ve öykünün yazılış tarihleri arasında (1851-1853) sadece iki yıl vardır. İlkinin sınırsız mekânların-

dan bunalmış olan yazarın ikincisinde kasıtlı olarak şehrin kargaşasına sıkışmış küçük bir yazıhaneyi seçtiği söylenebilir. Daha gizli "benzerlikler" ise her iki yapıtın başkahramanlarının çılgınlığından ve bu çılgınlığı çevresinde bulunan herkese bulaştırdığı inanılmaz durumdan kaynaklanır. Pequod'nun tüm mürettebatı fanatik bir arzuyla kaptanın akıl almaz serüvenine katılır; Wall Street'teki avukat ve diğer kâtipler tuhaf bir edilgenlik içinde Bartleby'nin kararını kabul ederler. Ahab ve kâtibin delice inadı onları ölüme götürünceye dek bir an için bile sarsılmaz. Yansıttıkları gölge ve çevrelerindeki somut kişilere karşın iki kahraman da yalnızdır. Melville'in değişmez konusu yalnızlıktır; belki de tehlikelerle dolu yaşamının temel olgusu yalnızlıktı.

Melville, Bağımsızlık Savaşı'na katılan bir generalin torunu, Flemenk ve İngiliz kanı taşıyan köklü bir ailenin oğlu olarak 1819 yılında New York'ta doğdu. On iki yaşındayken, babası deliliğinin ve borçlarının baskısına dayanamayarak öldü. Kalabalık Melville ailesinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı nedeniyle Herman öğrenimine ara vermek zorunda kaldı. Bir büroda rutin bir iş yapmayı ve derse gitmeyi denedi ama pek başarılı olamadı. 1839 yılında bir yelkenli gemiye tayfa olarak yazıldı. Bu yolculuk, aile büyüklerinin miras bıraktıkları deniz tutkusunu güçlendirdi ve bu tutku yapıtlarını ve yaşamını biçimlendirdi. 1841 yılında Acushnet adlı balina avlama gemisiyle yola çıktı. Yolculuk bir buçuk

yıl sürdü ve bugün bile şaşırtıcı olan Moby Dick romanının birçok bölümü için esin kaynağı oldu. Kaptanın acımasızlığı nedeniyle Melville ve bir arkadaşı Markiz Adaları'nda gemiden firar ettiler, iki ay boyunca yamyamların tutsağı oldular ve Avustralya bandıralı bir ticaret gemisine binerek kaçmayı başardılar, bu gemiyle Papeete'ye kadar geldiler. Melville'in tayfa olarak yazılıp firar etme serüveni 1844 yılında Boston'a gelinceye dek sürdü. Geçtiği aşamaların her biri, birbirini izleyen yapıtları için konu oluşturdu. Üniversite öğrenimini Harvard ve Yale'de tamamladı. Evine döndükten sonra sık sık edebiyat çevrelerine katıldı. 1847 yılında soylu bir aileden gelen Elizabeth Shaw ile evlendi, iki yıl sonra birlikte İngiltere'ye ve Fransa'ya seyahat ettiler, döndüklerinde Massachusetts'te çevreden soyutlanmış bir çiftliğe yerleştiler ve bir süre burada yaşadılar. Melville, burada Nathaniel Hawthorne'la dostluk kurdu ve Moby Dick'i ona adadı. Romanın müsveddelerini Hawthorne'un onayına sunuyordu. Bir keresinde, gönderdiği bir bölüme şu notu iliştirmişti: "İşte balinanın elinden bir örnek." Bir yıl sonra Pierre ya da Belirsizlikler'*i yayımladı. Kural tanımazlığıyla bu kitap beni de çağdaşları kadar şaşırttı. Güney denizlerindeki düş ürünü bölgelerde geçen ve bitimsiz bir zulümle bağlanan* Mardi *(1849) ise daha yorucu ve içinden çıkılmaz bir yapıt. Kahramanlarından biri, düşünür Babbalanja, bir düşünürün ne olmaması gerektiğinin bir örneği. Melville, ölümünden kısa bir süre önce başyapıt-*

larından biri olan Billy Budd'*ı yayımlar. Romanın dokunaklı konusu adaletle kanunlar arasındaki çelişkidir, aynı konu Britten'e bir operası için esin kaynağı olmuştur. Melville yaşamının son yıllarını evrenin bilmecesini çözecek bir formül bulmaya adadı. Konsolos olmak istiyordu ama New York gümrüğündeki müfettiş yardımcılığı göreviyle yetinmek zorunda kaldı ve uzun yıllar bu işte çalıştı. Sefaletten kurtulmasını sağlayan bu işi Hawthorne'un aracılığıyla bulmuştu. Diğer acılarının yanı sıra Melville'in evliliğinde de şanslı olmadığı bilinen bir gerçek. Uzun boylu, güçlü kuvvetliydi, güneşten esmerleşmiş teni ve koyu renk sakalı vardı.*

Hawthorne bize onun alışkanlıklarının sadeliğinden söz eder. Çok eski bir el çantasından ibaret bagajında bir pantolon, renkli bir gömlek, biri saç diğeri diş fırçası olmak üzere iki fırçadan başka bir şey olmamasına karşın her zaman kusursuz bir biçimde giyindiğini söyler. Denizci oluşu onda bu sadeliğin kökleşmesini sağlamış olmalı.

Kaderi terk edilmişlik ve unutulmuşluk oldu. Britannica Ansiklopedisi'nin onikinci baskısında, Moby Dick basit bir serüven romanı olarak anılır. 1920'lere doğru eleştirmenler tarafından keşfedildi, belki bundan da önemlisi tüm okurlar tarafından keşfedilmesi oldu.

Yirminci yüzyılın ikinci on yıllık dilimini kapsayan dönemde Franz Kafka fantastik türün tanınmış bir biçiminin öncüsü oldu; bu unutulmaz sayfalarda inanılmaz olan, olaylardan çok kahra-

manların davranışlarıdır. Dava'da başkahraman saygınlıktan yoksun bir mahkeme tarafından yargılanır, ölüme mahkûm edilir ancak en ufak bir tepki göstermez. Melville, yarım yüzyılı aşkın bir süre önce, yalnızca tüm mantık kurallarına aykırı hareket etmekle kalmayıp aynı zamanda çevresindekileri şaşkın suç ortakları olmak zorunda bırakan Bartleby'nin tuhaf davasını işler.

Bartleby, ustalığın ya da düşsel imgelemin uçarılığının ötesindedir; her şeyden önce evrenin gündelik ironilerinden biri olan gerçek faydasızlığı gösteren üzücü ve gerçek bir kitaptır.

Jorge Luis Borges
Ağustos 1975

Kâtip Bartleby

Ben yaşını başını almış bir adamım. Son otuz yılda, mesleğim icabı ilginç ve nev-i şahıslarına münhasır birçok insanla hiç de sıradan sayılmayacak bağlantılarım oldu, ama bildiğim kadarıyla da kimse onlar hakkında henüz bir şey yazmadı: Hukuki metinleri kopya eden memurlardan ya da kâtiplerden bahsediyorum. İş gereği ya da özel nedenlerden dolayı birçoğunu tanıdım, bu yüzden canım istese, halim selim beyleri gülümsetecek, narin ve hassas canları da gözyaşına boğacak sayısız hikâye anlatabilirim. Ama Bartleby'nin hayatından birkaç bölümü başka bütün yazıcıların tüm hayat öykülerine değişmem, ben onun gibi tuhafını ne gördüm ne duydum. Öteki kâtiplerin bütün hayatını yazabilirdim, gel gör ki Bartleby için böyle bir şey mümkün değil yapılamaz. Bana göre, bu adamın şöyle dolu dolu, tatminkâr bir

biyografisini yazmak için elde hiç ama hiçbir şey yok. Bu da, edebiyat için telafisi mümkün olmayan bir kayıp. Bartleby, hakkında kesinkes hiçbir şey bilemeyeceğimiz insanlardandı, gerçek kaynaklara başvurulsa belki, ama söz konusu Bartleby olunca bu kaynaklar da çok az. Hayretten yuvalarından uğramış şu gözlerimin gördüğü Bartleby; yani aslında benim onun hakkında bilip bileceğim, gerçekten de, belli belirsiz de olsa şimdi anlatacaklarımdan başka bir şey değil.

Karşıma ilk çıktığı haliyle bu kâtibi size tanıtmadan önce kendimden, emrimde çalışan elemanlarımdan, işimden, iş yerimden ve çevresinden söz etmezsem olmaz; hikâyemizin birazdan tanıtacağım kahramanını doğru anlayabilmeniz için bu şart. *Imprimis*:[1] Gençliğimden beri ekmek elden su gölden bir yaşamın en iyisi olduğuna inandım ben. Kimi zaman insanın elini ayağına dolandıracak kadar enerjik olmayı gerektiren, sinir bozuculuğuyla da dillere destan bir meslekten de olsam huzurumun kaçmasına göz yummayışım bundandır. Ben, hırs nedir bilmeyen, öyle jürilere hitaben konuşma falan hiç yapmayan ya da bir şekilde dinleyicilerden alkış toplamayan avukatlardan biriyim işte; duldama çekilmişim, usul usul zenginlerin tahvilleri, ipotekleri, tapularıyla uğraşıyorum, kendi halimdeyim, başım ağrımıyor. Herkes beni ayağını yere sağlam basan biri diye bilir. Toprağı bol olsun, şairane heveslere karnı tok bir zat-ı muhterem olan John Jacob Astor[2] da benim başta gelen meziyetimin ihtiyatlılık olduğunu telaffuz etmekten çekinmezdi; ikincisi

de yöntemli oluşummuş. Böbürleniyorum sanılmasın ama müteveffa John Jacob Astor bana sık sık danışırdı, beni işsiz koymazdı, gerçek bu. İnkâr edemem, onun adını yinelemek hoşuma gidiyor, çünkü bu adın telaffuzunda değirmi ve yuvarlak altın akçelerin şıngırtısı var sanki. Şunu da rahatlıkla söyleyebilirim ki, merhum John Jacob Astor'un o güzel fikirlerini hep önemsemişimdir.

Bu kısa öykünün başlamasından hemen önceki dönemlerde işlerim tıkırındaydı. Her ne kadar şimdi lağvedilmiş de olsa, New York Eyaleti Mühürdarlığı[3] görevi bana tevdi edilmişti. Çetin bir iş değildi bu, ama kazancım hiç de fena sayılmazdı. Asabım nadiren bozulur, haksızlığa ve hakarete uğradığımda ise çok daha nadiren öfkelenmek gafletinde bulunurum ama müsaade ederseniz şimdi burada kendimi tutmayacağım ve açıkça ilan edeceğim gibi yeni Anayasa'yla Mühürdarlığı'nın aniden ve zorbaca lağvedilmesi bence... yok, yok hiç zamanı değildi; elde edilen kârdan bana ömür boyu kalacak icarı hesaplarken ben, elime geçe geçe ancak birkaç yılın geliri geçti. Aklıma gelmişken söyleyeyim dedim.

Yazıhanem, Wall Street'in bilmem kaç numarasının üst katlarındaydı. Odaların bir ucu binayı tepeden aşağı yaran ferah mı ferah aydınlığın beyaz duvarına bakıyordu. Bu görüntünün iç karartıcı olduğunu ya da manzara ressamlarının "hayat" dedikleri şeyden yoksun olduğunu düşünmüş olabilirsiniz. Öyle ya da değil, yazıhanenin öteki ucunun sunduğu manzara, daha iyi olmasa

da, en azından tam tersiydi. Bu yöndeki pencerelerim hiç güneş görmeyen ve çok uzun yılların kararttığı kallavi bir tuğla duvar manzarasına açılıyordu. Bu duvarın gizli güzelliklerini ortaya çıkarmak için dürbün gerekmezdi; çünkü miyopların şansına duvar, pencere pervazlarımızdan sadece bir metre kadar uzaktaydı. Çevremizdeki binaların çok yüksek oluşları ve buna karşılık benim yazıhanemin sadece ikinci katta olması yüzünden, bu duvarla yazıhane arasındaki boşluk, devasa bir dörtgen sarnıca benziyordu.

Bartleby daha ortaya çıkmadan az önceki dönemde, emrimde iki yazıcı ile umut vaat eden bir odacı çocuk çalışıyordu. İlki Hindi, ikincisi Cımbız, üçüncüsü de Zencefil. Bu isimler rehberde bulunabilecek isimlere benzemiyor olabilir. Aslına bakacak olursanız bunlar, adamlarımın birbirlerine taktığı lakaplardı ve tipleri ya da karakterleri hakkında bir şeyler söylüyordu. Hindi, hemen hemen benim yaşımda, yani altmışına merdiven dayamış, kısa boylu ve tıknefes bir İngilizdi. Sabahları, Tanrı sizi inandırsın, yüzü ateş basmış gibi ışıldardı. Ama öğlen oldu mu –ki muhteremin yemek saati gelmiştir– bir şömine dolusu noel kömürü gibi parıldardı. Akşamın altısına kadar da bu ışıltı yavaş yavaş yok olur, o saatten sonra bu yüzün sahibini ara ki bulasın. Sanırsınız ki bu yüz güneşle birlikte boylam kazanıyor, güneş gibi doğuyor, öğlen yüksekliğine ulaşıp gene onunla batıyor, ertesi gün de aynı düzen ve bitmez tükenmez görkemiyle yeniden görünüyor. Hayatım eşsiz rastlantılarla dolu geçmiştir, fakat

Hindi'nin al al olmuş yüzünün nur saçmaya başladığı anda, evet işte tam o dönüm noktasında, çalışma gücünün bir sonraki yirmi dört saat için ciddi bir şekilde azaldığını görüyordum. Öğleden sonraları işten kaytaran ya da burnunun dikine giden birisi olduğundan değildi bu; bununla hiç ilgisi yok. Asıl sorun, onun fazlasıyla enerjik olmasıydı. Her işini dellenmiş gibi, iki ayağı bir pabuçtaymış ya da maymun iştahlıymış gibi tuhaf bir pervasızlıkla yapıyordu. Mürekkep hokkasına kalemini daldırırken bile tedbirsizlik ederdi. Evrakımın üstünde bıraktığı lekelerin hepsi de öğle saatinden sonra oluyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, öğleden sonraları sadece dikkatsizlik ve mürekkep damlatmaktan da ileri gider, bir patırtıdır koparırdı. Böyle zamanlarda da, sanki üzerine kömür atılmış kok alevi gibi korlaşırdı. Koltuğunu hiç durmadan gıcırdatır, kum çanağını devirip kumları etrafa saçar, kalemlerini onarayım derken paramparça eder, sonra da ani bir öfkeyle yere çalar, ardından da dikilip masasının üzerine eğilir ve onun yaşındaki bir adama hiç de yakışmayan bir tavırla kâğıtlarını yumruklardı, üzülürdüm. Gene de, birçok yönden benim için değeri tartışılmaz biri ve de öğlen on ikiden önce en hızlı, üstelik en özenli elemanım olması ve bir sürü işin üstesinden eşi bulunmaz bir ustalıkla gelmesi sebebiyle, evet bu sebeplerden dolayı, çatlaklıklarını görmezden gelmeyi yeğlerdim; gerçi ara sıra onu paylamadım da değil hani. Ama bunu da gayet kibarca yapardım, çünkü sabahları öyle efendi, öyle mülayim

olan ve de saygıda hiç mi hiç kusur etmeyen bu adam, öğleden sonraları, damarına basılmaya görsün, diken dilli, birine beş alnına taş, küstah mı küstah biri olup çıkıyordu. Sabahları çıkardığı işi beğendiğim ve onu yitirmek istemediğimden emin olduğum için, ama aynı zamanda da on ikiden sonraki taşkın hal ve tavırlarından da rahatsız olduğum için, üstelik huzuruma da düşkün olmam hasebiyle uyarılarıma ters karşılıklar alırım diye de çekindiğimden, bir cumartesi öğle vakti (cumartesileri iyice beterleşirdi) ona kibarca yaklaşıp artık yaşlanmakta olduğundan dem vurarak çalışma saatlerini kısaltmasının daha uygun düşeceğini söyledim, kısacası öğlenin on ikisinde, yani yemeğini yedikten sonra büroya gelmesinin gerekmediğini, onun yerine evine gidip çay saatine kadar istirahate çekilmesini önerdim. Ama hayır; öğleden sonra da çalışmakta kararlıydı. Dayanılacak gibi değildi ama, alı al, moru mor geçti karşıma, odanın öteki ucundan belagat ustası olduğunu da göstermek ister gibi, elindeki cetveli sallaya sallaya konuşmaya başlamaz mı? Nasıl oluyormuş da sabahleyin hizmetleri yararlıymış ama öğleden sonraları o olmasa da oluyormuş?
"Afedersiniz efendim ama," dedi Hindi fırsattan yararlanarak, "ben sizin sağ kolunuzum, sabahleyin birliklerimi denetler, onlara çekidüzen veririm; ama öğleden sonraları onların başına geçip babayiğitçe düşmana saldırırım, işte böyle!" dedi ve elindeki cetvel kılıçla ani bir hamle yaptı.
"Ya lekeler Hindi!" diye çıkıştım, kırk yıllık dostmuşuz gibi.

"Doğru, ama afedersiniz efendim, şu saçlara bakın! Yaşlanıyorum tabii. Efendim, takdir edersiniz ki, sıcak bir öğleden sonrasında gelen bir iki lekenin hesabını kırlaşmış saçlardan sormak yanlış olur. Yaşlılık, evrakı lekelese de, onurludur. Afedersiniz ama efendim, ikimiz de yaşlanıyoruz."

Canayakınlık damarıma basan bu istirham karşı konulacak gibi değildi. Ne olursa olsun işini terk etmeyeceğini anladım. Bu yüzden, daha az önemli evrakımla ilgilenmesine karar vererek fikrimi değiştirip kalmasına göz yumdum.

Listemdeki ikinci kişi, yani Cımbız, yirmi beş yaşlarında, bıyıklı ve yanağı sakallı, soluk benizli ve genel görünüşü itibarıyla korsanlara benzeyen bir gençti. Kanaatime göre iki kötülüğün kurbanıydı: Hırs ve hazımsızlık. Bir yazıcının yükümlü olduğu yasal bazı belgeleri kaleme almak gibi sıradan bir işe tahammül edemeyişi ve tamamıyla meslek bilgisi gerektiren kimi işlerde haddini aşması ilkini, hırsını ele veriyordu. Hazımsızlığını ise, ara sıra ortaya çıkan asabi halleriyle, insanı rahatsız eden sırıtmalarıyla, metinleri temize çekerken hata yaptığında dişlerini gıcırdatmasıyla, işler kızıştığında ise küfürlerini anlaşılır bir şekilde savurmak yerine dişlerinin arasından etmesiyle, ve de çalıştığı masanın yüksekliğinden hiçbir zaman hoşnut olmayışıyla belli ediyordu. Cımbız, el işlerinden anladığı halde, bu masayı kendine uygun bir şekle bir türlü getiremedi. Masanın ayaklarının altına bir sürü küçük parça, kontrplak, karton koyardı, neler denemedi ki.

hatta ince bir ayar yapmak için elindeki son kurutma kâğıtlarını katlayıp kullandı. Gel gör ki hiçbiri işe yaramıyordu. Sırtını rahatlatmak için masanın kapağını çenesine kadar geniş bir açıda yükseltip sanki bir Hollanda evinin dik çatısını masa niyetine kullanıyormuş gibi yazdı bir süre, ama bu sefer de kollarının kan dolaşımından nasibini almadığından yakınıyordu. Masanın yüzeyini bel hizasına kadar indirince de, yazarken iki büklüm oluyor, bu da sırtında ağrılara yol açıyordu. Hulasa Cımbız ne istediğini bilmiyordu. Yahut da, bir şey istiyorduysa bile, o da, yazıcı masasından hepten kurtulmaktı. Bu marazi hırsının belirtilerinden biri de, müşterim dediği ama ne mal olduğu belli olmayan, üstleri başları dökülen birilerinin onu ziyarete gelmelerinden hoşlanmasıydı. Aslında, zaman zaman birilerinin hamiliği altında korumada olduğunu, Adliye koridorlarına az da olsa işi düştüğünü ve de Tombs Hapishanesi'ne[4] de yabancı olmadığını pekâlâ biliyordum. Bir gün büroma onu görmeye gelen ve de 'müşterisiyim ben onun' derken havasından geçilmeyen bir tipin aslında bir tahsildar, adamın elindekinin de Cımbız'ın iddia ettiği gibi tapu senedi değil de bir fatura olduğunu düşünmek için geçerli sebeplerim vardı. Fakat bütün hatalarına ve başıma ördüğü çoraplara karşın Cımbız da vatandaşı Hindi gibi işime çok yarayan biriydi; çok temiz ve süratli yazardı, istedi mi de bir beyefendi gibi davranabiliyordu. Üstelik, bir beyefendi gibi giyiniyor, bu da ister istemez büromun itibarını artırıyordu. Oysa, Hindi söz konusu olduğun-

da, beni utandırmasın diye elimden geleni ardıma koymazdım. Giysileri hep yağlıymış gibi durur ve aşevi kokardı. Yazın ise çuval gibi bol pantolonlar giyerdi. Ceketi iğrençti, şapkasına da el sürmek istemezdiniz. Ama, şapka pek umurumda değilse de, kurallara uyan bir İngiliz yardımcıya özgü uygar tavırları ve inceliğiyle odaya girer girmez şapkasını çıkarıyordu; ama ceketi başka bir konu. Ceketleri hakkında onunla konuşmaya çalıştım, ama nafile. Aslına bakacak olursanız, böyle düşük gelirli birisi hem pırıl pırıl bir yüze hem de pırıl pırıl bir cekete aynı anda sahip olamazdı sanırım. Cımbız'ın da bir seferinde gözünden kaçmamıştı, Hindi'nin bütün parası kırmızı mürekkebe gidiyordu. Bir kış günü, son derece saygın havalı, içi astarlı, çok sıcak tutan ve dizden yakasına kadar düğmeli, gri bir ceket armağan ettim ona. Hindi'nin bu iyiliğimin altında kalmayacağını ve öğleden sonraları çıkardığı şamataya ve düşüncesizce hareketlerine son vereceğini ümit ediyordum. Ama ne gezer. Öyle inanıyorum ki, kendisini battaniye gibi böyle sımsıcak saran bir ceketin düğmelerini iliklemek onu şımartmıştı; fazla arpanın atlara iyi gelmediği gibi. Huysuz bir atın arpasını hep hissettiği söylenir, Hindi de işte aynen öyleydi ve ceketiyle var olduğunu hissediyordu. Bu da onu küstahlaştırıyordu. İki yakası bir araya gelince şımaranlardan biri olmuştu.
Hindi'nin kendine düşkünlüğüne ilişkin benim kendimce bir kanaatim olmasına karşın, Cımbız'ın, birçok konuda ne kadar hata yaparsa yapsın, ılımlı bir genç olduğuna inanmıştım. Ama, do-

ğanın kendisi ona sakilik etmiş ve daha doğduğu gün onu ikircikli ve çabuk alevlenen biri yapmıştı; öyle ki, tutuşması için sonradan biraz daha alkole gerek yoktu. Büromun o sessiz sakin ortamında, Cımbız'ın bazen ansızın yerinden fırlayıp masasının üzerine eğilirken kollarını yanlara iyice açarak koca masayı kavraması, sanki masa art niyetli bir insan ve onun karşısına dikilip canını yakmak isteyen bir varlıkmış gibi onu sallayıp sarsarak zemin üzerinde uğursuz sesler çıkarttırması aklıma geldikçe, Cımbız için içkiymiş, suymuş hepsinin gereksiz olduğunu apaçık kavradım diyorum.

Nev-i şahsına münhasır sebebi hazımsızlık yüzünden, şansıma Cımbız'ın ikircikliği ve ardından gelen gergin tavırları genellikle sabahleyin görülüyor, öğleden sonraları ise çok daha yumuşak biri olup çıkıyordu. Öğlen on ikiyle birlikte de Hindi'nin heyheyleri üstüne geldiği için, her ikisinin tuhaflıklarıyla aynı anda uğraşmak zorunda kalmıyordum. Ecinnileri gardiyanlar gibi nöbetleşe çalışıyorlardı. Cımbız'ınki nöbetteyken Hindi'ninki uyuyordu, Hindi'nin heyheyleri gelince Cımbız'ınkiler çekiliyordu. Bu koşullar altında da buna iyi, doğal bir anlaşma diyebiliriz.

Listemde üçüncü sırada yer alan Zencefil, on iki yaşlarında bir oğlandı. Babası arabacıymış, ölmeden önce oğlunu kendisi gibi bir at arabasında değil de şöyle yargıçların, yüksek rütbeli memurların oturduğu sıralarda otururken görmek istemiş. Bu yüzden göndermiş oğlunu benim büroya, oğlu getir-götür işlerine baksın, ortalığı silip sü-

pürsün, ama hukuk öğrensin, hem de haftada bir dolar kazansın diye. Zencefil'in kendine ait bir masası vardı ama onu pek kullanmazdı. Bir göz atayım deseniz, çekmecesinde fındık fıstık gibi envai türlü yemiş kabuğunun sergilendiğini görürdünüz. Bu akıllı bıdığa göre, hukuk denen yüce bilim topu topu bir ceviz kabuğunu doldururdu ancak. Zencefil'in işleri arasında en önemsizi değildi ama en az diğerlerindeki kadar şevkle ifa ettiği bir görevi daha vardı: Hindi ve Cımbız'a çörek ve elma tedarik etmek. Hukuki yazıların temize çekilmesi, tabir caizdir, kuru, tatsız tutsuz ve güç bir iş olduğundan, benim iki kâtibim boğazlarını Gümrük İdaresi ve Postane civarındaki bir sürü büfede buldukları *Spitzenberg*lerle[5] ıslatmayı pek severlerdi. Bir de, Zencefil'i mütemadiyen şu tuhaf kekten almaya yollarlardı, hani ufak, yassı, yuvarlak ve bol da baharatlı kekler var ya, çocukcağıza da bu yüzden Zencefil lakabını takmışlardı. Soğuk sabahlarda, iş güç de pek yoksa, Hindi bu keklerden yirmi otuz tanesini sanki gofret yiyormuş gibi midesine indirir, kaleminin cızırtısı ile ağzındaki kek kırıntılarının çıkardığı çıtırtı birbirine karışırdı. Elinin ayağının birbirine dolaştığı, savrukluğunun doruk noktasında olduğu ateşli öğleden sonralarından birinde Hindi ne yapsa beğenirsiniz? Zencefilli keklerden birini dudaklarına götürüp hohladı ve bir ipotek senedine mühür niyetine yapıştırıverdi. Az daha onu kapının önüne koyuyordum ki önümde doğu usulü eğilip "Afedersiniz efendim ama, kırtasiye masraflarınızı kendi cebimden karşılı-

yor olmamın ne büyük bir cömertlik olduğunu inkâr edemezsiniz," diyerek yelkenlerimi suya indirmeyi becerdi.

Mühürdarlık görevini üstlenir üstlenmez, mal mülk devirleri, tahvil kovalamak, çetrefilli evrakın tanzimi gibi asıl işlerim artmıştı. Kâtiplerim işten başlarını kaldıramaz olmuşlardı. Elimdeki kâtiplere yüklenmek yerine yeni birini daha işe almak zorunluluğu hâsıl oldu.

Verdiğim ilandan sonra, yaz günü olduğu için açık duran büro kapısının önüne genç bir adam geldi, kapı eşiğinde öylece dikilmiş duruyordu. Bugün bile o görüntü capcanlı gözlerimin önünde. Rengi atmış soluk giysiler içinde ama derli toplu, acınası ama saygıdeğer, devasız ve naçar! Bartleby buydu işte.

Vasıfları hakkında bir iki konuştuk, sonra da onu işe aldım, iyi de ettiğimi düşündüm çünkü böylesine ağırbaşlı bir adam savruk Hindi ile ikide bir dellenen Cımbız üzerinde olumlu bir etki yapabilirdi.

Daha önce söylemem gerekirdi gerçi ama yazıhanem, buzlu camlı ve katlanabilir kapılarla iki bölmeye ayrılmıştı, birinde kâtiplerim otururdu, diğerinde de ben. Canım istedi mi sonuna kadar açıyordum bu kapıları, canım istedi mi de kapatıyordum. Bartleby'yi bu katlanan kapılara yakın bir köşede, ama bana yakın bir köşede oturtmaya karar verdim ki bu sessiz adam elimin altında olsun, ıvır zıvırdan bir iş çıktı mı seslenivereyim. Masasını da odanın o tarafında bulunan küçük yan pencerenin önüne koydurdum. Bina yeni-

ken bu pencere yandan da olsa pis avlulara ve tuğla duvarlara bakarmış, gel gör ki sonradan bir sürü bina dikilince manzara diye bir şey kalmamış, ama içeri biraz ışık geliyordu hiç değilse. Pervazlardan yaklaşık bir metre uzaklıkta bir duvar vardı ve ışık da ta yukarılardan bir yerden, iki kallavi bina arasından sızıyordu, bir kubbedeki çatlaktan sızıyormuş gibi. Hatta daha da tatminkâr bir düzenleme yaptım ve Bartleby'yi gözümün önünden tümüyle kaldıracak ama sesimi duymasını da engellemeyecek yüksek, yeşil ve katlanabilir bir paravan tedarik ettim. Böylelikle de, mahremiyet ve bir arada yaşayabilmek bir bakıma mümkün kılınmıştı işte.
İlk günlerde Bartleby inanılmaz sayıda yazı yazdı. Uzun süredir bir şeyleri kopyalamamış da bu yüzden kıtlıktan çıkmış gibi benim verdiğim belgelere saldırıyordu sanki. Hazmetmek için hiç ara vermiyordu. Gecesini gündüzüne katıyor, gün ışığı, mum ışığı demeden çalışıyordu. Bu çalışkanlığının yanısıra biraz da neşeli olsaydı, işe onun başvurmuş olmasından çok mutlu olacaktım. Ama Bartleby, varlığı ile yokluğu bir, çıt çıkarmaksızın, makine gibi durmadan yazıyordu.
Bir kâtibin mutlaka yapması gereken işlerden biri de çıkardığı kopyanın aslıyla kelimesi kelimesine aynı olduğundan emin olmaktır. İki ya da daha fazla kâtibin bulunduğu bürolarda kâtipler bu işlem için birbirlerine yardım ederler, biri kopyayı okur, öteki de orijinali tutar. Bu çok sıkıcı, yorucu ve insanı atalete iten bir iştir. Hiç şüphem yok ki yerinde duramayan kıpır kıpır mi-

zaçlı insanlar için tahammül edilmez bir iş olurdu bu. Mesela, hararetli şair Byron, Bartleby ile mutlu mesut otursun da karınca duası gibi yazılmış, şöyle beş yüz sayfalık bir hukuk belgesini incelesin, mümkün değil.

Telaşeli günlerimizde, kimi zaman bazı kısa belgeleri karşılaştırmak için Hindi ya da Cımbız'ı çağırır onlara yardımcı olurdum. Bartleby'yi elimin altına yerleştirişimin bir sebebi de böyle angaryalardan kendimi kurtarmaktı. Benimle çalışmaya başlayalı daha üç gün olmuştu sanırım ve onun yazdığı bir metnin gözden geçirilme zorunluluğu henüz doğmamıştı, elimde acele tamamlanması gereken küçük bir iş vardı, hemen Bartleby'yi çağırdım. Telaşımdan ve emrime anında uyulacağını doğal olarak beklediğimden, masamın üzerindeki orijinal belgenin üzerine eğilip belgenin kopyasını tutan sağ elimi de hafifçe ve biraz da sinirli sinirli yana ve öne uzattım ki Bartleby gömüldüğü kozasından çıkar çıkmaz belgeyi elimden kapsın ve hiç vakit yitirmeden işe koyulalım.

Yerimde işte tam böyle oturmuşum, ona sesleniyorum – çabucak söyleyiveriyorum; ondan istediğim, bir kâğıt parçasını benimle birlikte gözden geçirmesi. Duldasında kılını bile kıpırdatmadan, yumuşak ama kararlı bir ses tonuyla "Yapmamayı tercih ederim," diye karşılık verdiğinde nasıl şaşırdığımı, daha doğrusu dehşete kapıldığımı tahmin etmişsinizdir.

Bir süre gık çıkarmadan öyle durup allak bullak olmuş zihinsel melekelerimi toparlamaya çalıştım. Önce dedim ki kendi kendime, kulaklarım

beni yanılttı, ya da Bartleby dediğimi hepten yanlış anladı. En açık seçik ses tonumla ricamı tekrarladım. Ama onun ilk karşılığı, en az benimki kadar açık ve seçik bir şekilde geri geldi: "Yapmamayı tercih ederim."

"Yapmamayı mı tercih edersiniz?" diye yankıladım dediğini ve öfkeyle ayağa fırlayıp hızla odanın öteki tarafına geçtim. "Ne demek istiyorsunuz siz? Aklınızdan zorunuz mu var? Sizden şu kâğıdın doğru yazılıp yazılmadığını kontrol etmeme yardım etmenizi istiyorum, alın çabuk," deyip kâğıdı ona doğru uzattım.

"Yapmamayı tercih ederim," dedi.

Gözlerimi diktim üstüne, baktım yüzü nahif, gri gözleri de feri gitmiş gibi dingindi. Zerre rahatsız olmuş gibi de görünmüyordu. Hani, halinde tavrında en ufak bir ikirciklenme, öfke, sabırsızlık ya da küstahlık olsaydı, yani şöyle insani bir şeyler olsaydı, bağıra çağıra def ederdim onu büromdan. Ama hal böyle olunca, rengi sararmış alçıdan Cicero[6] büstümü de kapı önüne koymayı düşünmem gerekirdi. Bartleby, yazmayı sürdürdü, ben de bir süre ona bakakaldım, sonra da masama dönüp oturdum yerime gene. "Çok tuhaf," dedim kendi kendime. Yapılacak en iyi şey ne olabilirdi? Ama iş de bekleyemezdi. Şimdilik bu konuyu burada bırakıp ileride boş bir vaktimde üstünde durmaya karar verdim. Öteki odadaki Cımbız'ı çağırdım da belge ivedilikle gözden geçirildi.

Bu olaydan birkaç gün sonra, Bartleby dört tane uzun mu uzun belgenin yazımını tamamladı; bunlar, o hafta Mühürdarlık Yüce Divanı'nında hu-

zurumda alınan ifadelerin dört kopyasıydı. Bu davanın büyük önemi vardı ve hata kabul etmezdi. Her şeyi hazırladım ve öteki odadaki Hindi, Cımbız ve Zencefil'i çağırdım. Niyetim dört kâtibimin eline dört kopyayı tutuşturup orijinal belgeyi kendim okumaktı. Haliyle, Hindi, Cımbız ve Zencefil, her birinin elinde birer kopya, yan yana sıralanıp oturdular, ben de Bartleby'ye seslendim ki gelsin de bu ilginç gruba katılsın.

"Çabuk olun Bartleby, sizi bekliyorum."

Büronun çıplak zemininde sandalyesinin ayaklarının usulca çıkardığı gıcırtı geldi kulağıma önce, az sonra da zaviyesinin girişinde belirdi.

"Nedir istenen?" dedi yumuşakça.

"Kopyalar, kopyalar," dedim telaşla. "Kopyaları inceleyeceğiz. Buyrun," deyip dördüncü kopyayı ona uzattım.

"Yapmamayı tercih ederim," diyerek paravanın arkasında usulca gözden kayboldu.

Yerlerini almış kâtipler bölüğümün başında birkaç saniye boyunca tuzdan bir sütun kesilmişim.[7] Kendimi toparladım ve paravana yaklaşıp ona böylesine olağandışı bu davranışının nedenini sordum.

"Neden reddediyorsunuz?"

"Yapmamayı tercih ederim."

Bunu yapan başka birisi olsaydı öfkeden kudurur, ağzıma geleni söyler, onu rezil edip huzurumdan def ederdim. Ama Bartleby'de öyle bir şey vardı ki sadece elimi kolumu bağlamakla kalmıyor, aynı zamanda nefis bir dokunaklılık beni darmadağın ediyordu. Sonunda, onunla tartışıp ikna edeyim bari dedim.

"Bu incelemek üzere olduğumuz, sizin yazdığınız belgenin kopyaları. Sizin yükünüz de hafifleyecek çünkü tek bir gözden geçirmeyle dört kopya da kontrol edilmiş olacak. Bu hep böyle olur. Her kâtip kendi kopyasının gözden geçirilmesine yardım etmek zorundadır. Öyle değil mi? Konuşmayacak mısınız? Cevap verin!"
"Yapmamayı tercih ederim," dedi gene düdük gibi ince bir sesle. Öyle görünüyordu ki ben onunla konuşurken o dediğim her sözü kafasında evirip çeviriyor, ne diyorsam tastamam onu anlıyor, karşı konulmaz sonucu yadsıyamıyor, ama aynı zamanda da sanki yüce bir gücün egemenliğine girmiş gibi böyle cevap veriyordu.
"Olağan bir işlem için ve sağduyuyla edilmiş ricamı yerine getirmemekte kararlısınız öyleyse."
Bu konuda anladığımın doğru olduğunu bana özetle belli etti. Hayır, kararından dönmeyecekti.
Daha önce eşi emsali görülmemiş ve akıl almaz birtakım yollarla, şiddetle gözü korkmuş birisinin en temel inançlarında bile sendelediği pek de seyrek görülen bir şey değildir. Böyle bir durumda kişi bütün adaletin ve sağduyunun karşı taraf için işlediğini düşünmeye başlar ki bu duygu da harika gelebilir. Hal böyle olunca da, çevresinde konuyla pek ilgisi olmayan herhangi birisi varsa, karışmış aklına bir destek olsun diye ondan medet umar.
"Hindi," dedim, "Ne diyorsun bu işe? Haklı değil miyim?"

"Afedersiniz efendim ama," dedi Hindi en mülayim sesiyle, "bence haklısınız."
"Cımbız, ya sen ne dersin?"
"Bana kalsa kıçına tekmeyi basardım."
(Dikkatli bir okuyucunun burada gözünden kaçmamıştır: Sabah olduğu için Hindi'nin cevabı nazikti ve sakindi ama Cımbız'ınki ise huysuzluğunu ele veriyordu. Ya da, daha önce de sarfettiğimiz bir cümleyi tekrarlarsak, Cımbız'ın kötü huyu nöbetteydi, Hindi'ninkiyse izne çıkmıştı.)
"Zencefil," dedim, en küçük müridimi de yanıma çekmek için, "sen ne diyorsun?"
"Bence o biraz çatlak efendim," diye karşılık verdi Zencefil sırıtarak.
"Ne diyorlar bakın, duydunuz mu?" dedim paravana dönüp, "şimdi gelin buraya da görevinizi yapın."
Ama cevap vermeye tenezzül bile etmedi. Şaşkınlıktan bir süre dalmışım. Ama işi düşününce elimi çabuk tutmam gerektiği aklıma geldi. Bu çetrefilli durum üzerine kafa yormayı bir kez daha gelecekteki boş bir zamanıma bırakmaya karar verdim. Biraz zorlandık ama Bartleby olmadan da belgelerin düzeltmesini bitirdik. Gerçi her sayfada ya da iki sayfada bir Hindi bunun hiç de alışılageldik bir durum olmadığı hakkındaki görüşlerini sunuyor, Cımbız ise hazım zorluğu çekiyormuş gibi sandalyesinde kıpırdanıp duruyor ve ara sıra da olsa paravanın arkasındaki sersem herife inci dişleri arasından lanetler okuyordu. Ona (Cımbız'a) kalırsaymış, başka birinin yapması gereken işi bedavaya ilk ve son kez yapıyormuş.

Bu sırada Bartleby, kendi işi dışında her şeye kayıtsız, zaviyesinde oturmaktaydı.
Birkaç gün daha geçti, kâtip uzun bir belge üzerinde çalışıyordu. Olağandışı son davranışı yüzünden onu yakın takibe almıştım. Yemeğe hiç çıkmadığını gördüm, aslında hiçbir yere gitmiyordu. Bildiğim kadarıyla onu yazıhanemin dışında bir yerde hiç görmemiştim. Köşesinde nöbet tutuyordu hep. Ama sabahleyin saat on bir civarında Zencefil, sanki oturduğum yerden benim görmem imkânsız bir el işareti almış gibi yerinden kalkıp Bartleby'nin paravanının aralığına yaklaşıyordu. Oğlan bundan sonra birkaç bozukluğu şıkırdatarak yazıhaneden çıkıyor, elinde bir avuç dolusu zencefilli çörekle dönüyor, zahmetinin karşılığı olarak iki tanesini aldıktan sonra da gerisini meczubumuza veriyordu.
Demek zencefilli çörek ile besleniyor, diye geçirdim içimden; yemek namına bir şey yemiyordu; öyleyse vejetaryendir.
Hayır, sebze bile yemiyor, zencefilli çörekten başka bir şey yemiyor. Yalnızca zencefilli çörekle yaşamanın insanın yapısında meydana getirebileceği muhtemel etkileri düşünmeye koyulmuşum birden. Zencefilli çöreğe bu ad verilmiştir çünkü içine konan birçok garip malzemeden biridir zencefil ve çöreğe nihai tadını veren de odur. Peki neyin nesiydi bu zencefil? Acı, baharatımsı bir şey işte. Peki Bartleby de acı ve baharatımsı bir şey miydi? Hiç de değil. Öyleyse zencefilin Bartleby'nin bu hallerinde bir günahı yok. Bartleby de zerre etkisi olmamasını tercih ederdi muhtemelen.

Samimi bir insanı pasif bir direnişten daha çok hiçbir şey çileden çıkaramaz. Kendisine karşı direnilen kişi insanlık dışı bir tutum izlemiyor ve direnen de bu edilgenliğiyle hiç mi hiç zarar vermiyorsa, o zaman ilki, ruh halinin daha iyi olduğu durumlarda, uslamlamayla çözmesi olanaksız bir şeyin üstesinden gelebilmek için haklı olarak hayal gücüne başvuracaktır. Çoğu zaman ben de Bartleby'ye böyle yaklaştım işte. Zavallı, dedim, hiçbir kötü niyeti yok, dedim; küstah da olmaya çalışmıyor; tuhaflıklarını elinde olmadan yaptığı aşikâr zaten. Bana da faydalı biri. Onunla geçinebilirim. Ben ondan yüz çevirirsem, benim kadar ilgili bir işverene düşmeyebilir, kötü davranışlara maruz kalabilir, hatta aç bilaç sefil bir hayata itilebilirdi. Evet. Böylece, vicdanımı rahatlatma yollarından en lezizini kelepirden alabilirim. Bartleby'yi dost edinmek, tuhaf inatçılığıyla dalga geçmek bana hemen hemen hiçbir şeye mal olmaz, ama bütün bu uğraşım önünde sonunda vicdanım için tatlı mı tatlı bir lokma olur. Fakat, ben de hep böyle düşünmüyordum ki. Bartleby'nin bu münfailliği sinirimi bozuyordu. Benim kızgın çıkışlarıma bir kez daha terslensin diye ya da ondan bir öfke kıvılcımı alabileyim diye onu kışkırtmak için dayanılmaz bir istek de duyuyordum. Ama nerede? Deveye hendek atlatmak daha kolaydır. Bir akşamüstü içimdeki şeytan dürttü ve şunlar cereyan etti:

"Bartleby," dedim, "o belgeler yazılınca, getirin de birlikte gözden geçirelim."

"Yapmamayı tercih ederim."

"Ne demek? Katır inadımda ısrarlıyım demek istemiyorsunuz herhalde."

Ses yok.

Aramızdaki iki kanatlı kapıyı açıp Hindi ve Cımbız'a hiddet içinde haykırdım:

"Yazdıklarını gözden geçirmeyeceğini gene söyledi. Buna ne diyorsun Hindi?"

Unutmayın, akşamüstü demiştik. Hindi, pirinçten bir semaver gibi ışıl ışıl ve kel kafasından buharlar tüterek oturmuş önündeki mürekkep lekeli evrak arasında dolaştırıyordu parmaklarını.

"Ne mi diyorum?" diye kükredi Hindi. "Paravanın arkasına geçeyim de şunun gözlerini morartayım diyorum."

Yerinden zıpladığı gibi kollarını öne çıkarıp bir boksörün savunma pozisyonunu aldı hemen. Sözünün eri olduğunu göstermek ister gibiydi ama onu durdurdum, çünkü tedbirsizlik etmiş ve Hindi'nin öğleden sonraki kavgacı yanını kışkırtmıştım.

"Otur yerine Hindi," dedim, "otur da bakalım Cımbız ne diyor bu işe. Bartleby'yi hemen kovsam yeridir, değil mi?"

"Kusuruma bakmayın ama buna karar verecek sizsiniz efendim. Bana göre bu tavrı olağandışı, üstelik Hindi ve ben söz konusu olduğumuzda da gerçekten haksızlık. Ama belki de sadece geçici bir kapristir yaptığı."

"Yaa," diye bağırdım, "garip ama fikrini değiştirmişsin – bakıyorum da ona karşı pek de kibar konuşur olmuşsun."

"Biradandır," diye bağırdı Hindi, "bu kibarlık hep o bira yüzünden – bugün Cımbız'la birlikte

yemek yedik de. Ben de pek kibarımdır efendim. Gidip morartayım mı şunun gözlerini?"
"Bartleby'den söz ediyorsun sanırım. Hayır Hindi, bugün olmaz," diye karşılık verdim. "Lütfen, yumruklarını indir artık."
Kapıları çektim ve gene Bartleby'nin yanına gittim. Şeytan beni kaderime doğru biraz daha kışkırtıyordu. Bartleby'nin bürodan hiç çıkmadığı aklıma geldi.
"Bartleby," dedim, "Zencefil yok da, şöyle bir postaneye kadar gitseniz de (postane üç dakikalık mesafedeydi) baksanız bir, bana bir şeyler gelmiş mi."
"Yapmamayı tercih ederim."
"Yapmayacak mısın?"
"Tercih etmiyorum."
Sersem sepelek masama dönüp oturdum, uzun uzun düşüncelere gark oldum. Kör saplantım geri gelmişti. Başka ne yapsam da şu ücretli memurumun, şu âciz, beş parasız gafilin hakaretlerine biraz daha mazhar olsam. Kesinlikle mantıklı başka neyi yapmayı reddedebilirdi acaba?
"Bartleby!"
Ses yok.
Daha yüksek sesle denedim bu kez, "Bartleby!"
Ses yok.
"Bartleby!" diye kükredim.
Üçüncü seslenişimden sonra, gaipten gelen büyülü bir davete cevap veren bir hayalet gibi zaviyesinin girişinde belirdi.
"Yan odaya git çabuk ve Cımbız'a bana gelmesini söyle."

"Yapmamayı tercih ederim," dedi yavaşça ve saygıda kusur etmeden, sonra da usulca gözden kayboldu.

"Pekâlâ Bartleby," dedim, aklı başında, ciddi ve sakin ve ne yaptığını bilen birinin ses tonuyla, geri dönüşü olmayan korkunç bir diyetin eli kulağında olduğunu ima ederek tabii ki. O sırada aslında böyle bir şeyi tam da istediğim söylenemez. Hulasa, yemek vaktim yaklaşıyordu, en iyisi mi ben şapkamı başıma geçirdiğim gibi evimin yolunu tutayım, dedim, kafamın içi karman çorman, içimde bir sıkıntı.

İtiraf etsem mi ki? Bütün bu olan bitenlerin sonu nereye vardı biliyor musunuz? Şurası yadsınamayacak bir gerçekti ki artık benim büromda Bartleby denen beti benzi atmış, kendine ait masasında oturan genç bir kâtip vardı ve sayfası (yüz kelime) dört sent gibi makul bir ücretle belgeleri kopyalıyordu ama yaptığı işin gözden geçirilmesi işinden ise kesinlikle muaftı ve tabii ki bu iş, özen konusunda sizin üstünüze kimseyi tanımıyorum iltifatlarıyla Hindi ve Cımbız'ın başına yıkılmıştı; dahası, bu Bartleby hiçbir şekilde en ufak bir ayak işine yollanmıyordu; ama böyle bir şey ondan istense bile, onun bu işi yapmamayı tercih edeceği kesindi, bir başka deyişle, gözü kapalı reddedeceği kafamıza iyice yerleşmişti.

Günler geçtikçe, Bartleby ile aramızda kayda değer bir uzlaşma oldu. Ondaki o daimi sükûnet, israftan nasibini almamışlık, bitmez tükenmez çalışkanlık (paravanının arkasına kendini atıp hülyalara dalmayı tercih ettiği zamanlar dışın-

da), o büyük dinginlik, hangi koşulda olursa olsun davranışlarındaki o değiştirilemezlik onu çok değerli kılmıştı. Şu da çok önemliydi – Bartleby hep oradaydı – sabahleyin herkesten önce gelirdi, gün boyunca oradaydı, gece ise en sona hep o kalırdı. Dürüstlüğüne şaşmaz bir inancım vardı. En değerli evrakımın onun ellerinde kesinlikle güven içinde olduğunu hissediyordum. Ama doğruyu söylemek gerekirse bazen, tümüyle benim yapımdan kaynaklanan bir şey de olsa, ona karşı ansızın öfke nöbetlerine tutuluyordum. Çünkü, Bartleby'nin bütün o tuhaflıklarını, ayrıcalıklarını, hiç duyulmamış muafiyetlerinin tek bir akit makit olmadan yazıhanemde kalmasını sağlayacak koşullar haline dönüşmüş olmasını hazmetmek hiç de kolay değildi. Arada sırada, acele bitirilmesi gereken bir işin zorlamasıyla gelen bir heyecanla, kısa ve kesik bir tonlamayla elimde olmadan Bartleby'yi yardıma çağırırdım; mesela bazı belgelerin paketlenmesi sırasında ben ilk düğümü atarken ondan ipin üzerine parmağını koymasını isterdim. Tabii ki, paravanın arkasından her zamanki "Yapmamayı tercih ediyorum," cevabı gelirdi; böyle bir durumda, insan doğasının sıradan zayıflıklarına sahip biri, nasıl olur da böylesine sapkınca, böylesine saçma bir davranışa karşı acı sözlerle haykırmaktan kendini alabilir ki? Fakat, her böyle reddedilişimde, elimde olmadan yaptığım şeyleri yineleme olasılığım da azalıyor gibiydi.

Unutmadan söylemeliyim ki, böyle kalabalık binalarda yazıhanesi bulunan her hukuk adamının

âdeti olduğu üzere, ben de kapıma birden fazla anahtar yaptırmıştım. Biri, çatı katında oturan ve odaları haftada bir kez fırçalayıp her gün de silip süpüren ve toz alan kadında dururdu. İkincisini, lazım olur diye Hindi'ye vermiştim. Üçüncüsünü ben bazen kendi cebimde taşırdım. Dördüncüsünün kimde olduğunu ise bilmiyordum.

Olacaklara bakın siz, bir pazar sabahı, ünlü bir vaizi dinlemeye Trinity Kilisesi'ne gideceğim tuttu, ama oraya çok erken gitmişim, öyleyse şöyle biraz yürüyeyim de yazıhaneme uğrayayım dedim. Tesadüf bu ya anahtarım da yanımdaydı; ama kilide soktuğumda, içeriden deliği bir şeyin tıkadığını anladım. Epey şaşırıp seslendiğimde içeriden bir anahtar çevrilmesin mi? Kapı ardına kadar açıldığında o nahif yüzüyle Bartleby'nin hayaleti karşımda beliriverince hayretten donakaldım. Gömlek kollukları, bir de eski püskü, tuhaf mı tuhaf bir ev giysisi üzerinde, karşımda dikilmiş özür diliyor ve o sırada çok meşgul olduğundan beni içeri almamayı tercih ettiğini söylüyordu. Dahası, bir iki kısa sözcük daha sarfetti ve binaların etrafında birkaç tur atarsam iyi olacağını, o arada da muhtemelen işini tamamlayacağını ekledi.

Bakın, Bartleby'nin hiç mi hiç beklenmedik bir şekilde bir pazar sabahı karşıma çıkarak, her zamanki gibi insanın kanını donduran kibarlığı ve kendinden emin soğukkanlılığıyla yazıhanemde konaklıyor olduğunu anlatması bende öyle garip bir etki yaptı ki irademi tümüyle yitirmiş bir şekilde kendi kapımdan uzaklaştım ve onun arzusunu yerine getirdim. Ama, bu akıllara ziyan kâti-

bin mülayim pişkinliğine karşı cılız bir isyanın içimi kavurduğunu da hissetmedim değil. Doğruya doğru, benim elimi kolumu bağlayan ve beni âciz bırakan şey, en başta onun bu harikulade mülayimliğiydi. Çünkü bana göre, ücretli memurunun kendisine hükmetmesine ve kendi yerinden uzaklaşmasını emretmesine gık çıkarmayan kişi âciz demektir. Bir taraftan da, Bartleby'nin bir pazar sabahı benim yazıhanemde üstünde kollukları da olmasa iyice dağınık bir halde ne yapıyor olabileceğini düşünmek beni iyiden iyiye huzursuz etmişti. Uygunsuz bir iş mi çeviriyordu? Olamaz, bu mümkün değildi. Bartleby'nin ahlaksız biri olması akla hayale gelmez bir şeydi. Peki orada ne yapıyordu öyleyse? Evrak mı kopya ediyordu? Bu da olamaz; ne kadar eksantrik biri olursa olsun, her şeyin kuralına göre yapılması konusunda Bartleby'nin üstüne yoktu. Neredeyse çırılçıplak bir halde masasının başına geçecek son kişi o olurdu herhalde. Üstüne üstlük günlerden pazardı ve Bartleby'de öyle bir şey vardı ki bu günün kutsiyetine gölge düşürecek ayıp bir şeyler yapıyor olabileceğinin aklınızın ucundan bile geçmesine izin verdirmezdi.
Gene de içim rahat değildi; dayanılmaz bir merakla nihayet kapıya geri geldim. Bu kez hiçbir mani olmadan anahtarı deliğe soktum, kapıyı açıp içeri girdim. Bartleby ortalıkta görünmüyordu. Endişeli endişeli etrafa göz gezdirdim, paravanının arkasına göz attım, ama belli ki gitmişti. Odaları daha yakından inceleyince Bartleby'nin uzunca bir süredir benim yazıhanemde yemek

yediğini, orada giyindiğini ve yattığını anladım, üstelik ortada ne bir tabak, ne bir ayna, ne de yatak vardı. Bir köşedeki gıcırtılı eski somyanın minderleri, üzerlerinde zayıf birisinin yatmış olabileceği izlenimini uyandırıyordu. Masasının altında tor top edilip atılmış bir battaniye, boş şöminenin altında bir kutu siyah ayakkabı boyası ve fırça, sandalyenin üzerinde teneke bir leğen, sabun ve yırtık pırtık bir havlu, bir gazete içinde de zencefilli çörek kırıntıları ve bir lokma da peynir buldum. Tamam dedim, Bartleby burayı bir bekâr evine çevirmiş, bu apaçık ortada. Hemen ardından şu düşünce her yanımı sardı; aman Tanrım dedim, bu gördüğüm ne sefil bir yalnızlık, bu nasıl bir kimsesizliktir! Muazzam bir yoksulluk, hele o yalnızlık, ne korkunç! Bir düşünün. Pazar günleri Wall Street, Petra[8] gibi bomboştur; O Petra ki Allahın her günü, her gecesi ıssız mı ıssızdır, başka bir şey değil. Hafta içinde gündüzleri iş ve hayat olduğundan gürültüden geçilmeyen bu binada gece iner inmez in cin top oynar, ortalık çın çındır, pazar günleri boyunca ise hepten terk edilmiştir burası. Bartleby ise burayı yuvası yapmış; her daim insan kaynadığını gördüğü bu yapayalnızlığın yegâne seyircisi olmuş – Kartaca harabelerine düşünceli düşünceli bakan bir tür masum ve başkalaşmış Marius![9] Ömrümde ilk kez, ciğerimi dağlayan dayanılmaz bir melankoli sardı her yanımı. Daha önceleri böylesine tatsız mı tatsız bir şekilde kederlenmemiştim. İnsan olmanın getirdiği bir bağ, şimdi beni karşı konulamaz bir kasvete sürüklüyordu. Melankolide kar-

deşlik! Bartleby de, ben de Adem'in oğullarıydık çünkü. Mississippi Irmağı gibi akan Broadway'de o gün gördüğüm parlak ipekliler, gala kılıkları içinde salınan o ışıltılı yüzler geldi aklıma, onları bu solgun kâtiple karşılaştırdım ve kendi kendime vah dedim, vah ki saadet ışıkla oynaşır, bu yüzden biz de dünyayı mutlu belleriz; ama sefalet uzaktan kollar, öyle ki biz de dünyada hiç sefalet yok sanırız. Şüphesiz hasta ve salak bir kafanın ürettiği bu keder verici fikirler, bu karabasanlar çok geçmeden yerlerini Bartleby'nin garipliklerine ilişkin başka ve çok daha özel düşüncelere bıraktı. Garip keşifler yapacağımın önsezileri uçuşuyordu her yanımda. Kayıtsız bir sürü yabancının arasında ve insanı ürperten kefeni içinde kâtibin solgun şekli geliverdi gözlerimin önüne.

Ansızın, Bartleby'nin anahtarı kilidinde öylece bırakılmış çalışma masası ilgimi çekti.

Hiçbir kötü niyetim yok dedim kendi kendime, acımasız bir merak içinde değilim dedim; hem bu masa benim malımdı, içindekiler de, öyleyse çekinmeden içine bakabilirdim. Her şey bir sistem içinde düzenlenmiş, evrak özenle yerleştirilmişti. Kâğıtların konduğu gözler derindi, belge dosyalarını çıkarıp dibi bucağı elimle yokladım. Elime bir şey değdi, çekip çıkardım. Kalın kumaştan yapılma, uçlarına düğüm atılmış büyük ve eski bir desenli mendildi bu. Açtım, içinde Bartleby'nin biriktirdiği paralar vardı.

O anda, bu adamda fark ettiğim izahı mümkün olmayan bütün gizler geldi aklıma. Cevap vermek dışında hiç konuşmadığını; iş aralarında kendine

ayıracak oldukça çok zamanı olduğu halde hiçbir şey, evet, bir gazete bile okumadığını; paravanın arkasındaki solgun pencerenin ardında uzun uzun dikilip cansız tuğla duvara baktığını hatırladım. Hiç aşevine ya da kantine gitmediğinden, solgun yüzünün de açık ve seçik gösterdiği üzere asla Hindi gibi bira, hatta diğer insanlar gibi çay ya da kahve içmediğinden ve benim duyup bildiğim kadarıyla da hiçbir yere özellikle gitmediğinden; hiç yürüyüşe çıkmadığından (gerçi şimdi bunu yapıyor olmalıydı); kim ve nereli olduğunu ya da dünyada kimi kimsesi olup olmadığını söylemekten kaçındığından ve böylesine zayıf ve solgun olduğu halde hastalıktan hiç yakınmadığından adım gibi emindim. Ama hepsinden öte, onda kesinlikle kendiliğinden soluk bir şey havası –nasıl desem?– evet, soluk bir kibir havası, daha çok da katıksız bir kendindelik ve kayıtsızlık olduğunu hatırladım; beni kesinlikle şaşırtıp evcilleştirerek onun garipliklerine ayak uydurmamı sağlayan da buydu işte; bu yüzden, onun paravanının arkasında dikilmiş gene o bitmek tükenmek bilmez ölü duvar hülyalarından birine daldığını bilmeme karşın ondan benim için en ufak bir şey yapmasını istemekten çekinir olmuştum.
Bütün bunları kafamda evirip çevirirken ve yeni ortaya çıkardığım gerçekle, onun yazıhanemi sabit mekânı ve evi yaptığı gerçeğiyle birleştirince ve onun marazi huysuzluğunu da hatırlayınca, işte bütün bunları kafamda evirip çevirirken, gözümü biraz daha açmam gerektiği fikri beni kıskacına almaya başladı. İlkin melankoli ve samimi bir

acıma duygusuna kapılmıştım; ama Bartleby'nin yalnızlığı hayal gücümde nasıl da büyüdükçe büyüdüyse, aynı melankoli o ölçüde korkuya, acıma duygusu da tiksintiye bıraktı yerini. Sefalet fikrinin ya da görüntüsünün bir noktaya kadar bizim en içten şefkat duygularımızı uyandırdığı öyle doğrudur ve bu da öyle korkunçtur ki. Her kim bunun insan kalbinin değişmez ve içkin özelliği olduğunu iddia ederse yanılır. Bu duygu daha çok ölçüsüz ve doğuştan gelen bir hastalığa çare bulmaktaki belli bir umutsuzluktan kaynaklanır. Hassas biri için acımak nadiren acı vermez. Ve böyle bir merhametin nihai bir çözüme götüremeyeceği nihayet anlaşıldığında, sağduyusu insana bu duygudan yakasını sıyırmayı buyurur. O sabah gördüklerim, kâtibin içkin ve onulmaz bir hastalığın kurbanı olduğuna beni inandırmıştı. Vücuduna merhem bulabilirdim ama ona acı veren bedeni değildi; acı çeken onun ruhuydu, ruhuna ise ben ulaşamıyordum.

Trinity Kilisesi'ne gitmek amacıma o sabah nail olamadım. Her nedense, gördüklerim beni şimdilik kiliseye ibadete gitmekten alıkoyuyordu. Aklım fikrim Bartleby ile ne yapacağımdayken evin yolunu tuttum. Nihayet şu kararı aldım: Ertesi sabah, geçmişi hakkında sakin sakin belli sorular soracaktım, o da cevap vermekten açıkça ve çekinmeden kaçınacak olursa (yapmamayı tercih edeceğini tahmin edebiliyordum), o zaman ben de ona olan borcumu ödeyecek ve de üstüne yirmi dolar da fazladan verecek, sonra da onun hizmetlerine artık ihtiyaç kalmadığını söyleyecektim;

ona başka herhangi bir şekilde de yardım edebileceksem, bunu yapmaktan mutluluk duyacağımı, özellikle memleketine, her neresiyse, dönmek isterse, masrafları seve seve karşılayacağımı da ekleyecektim. Dahası, memleketine vardıktan sonra başı ne zaman dara düşerse, ondan gelecek bir mektup kesinlikle karşılıksız kalmayacaktı.

Ertesi sabah oldu.

"Bartleby," diye kibarca seslendim paravanının arkasına.

Cevap yok.

Daha da nazik bir tonla "Bartleby," dedim, "buraya gelin, sizden yapmamayı tercih edeceğiniz bir şeyi yapmanızı istemeyeceğim – sadece sohbet etmek istiyorum sizinle."

Bunun üzerine usulca ortaya çıktı.

"Söyler misiniz Bartleby, nerede doğdunuz siz?"

"Yapmamayı tercih ederim."

"Peki bana kendiniz hakkında herhangi bir şey anlatır mısınız?"

"Yapmamayı tercih ederim."

"Fakat benimle konuşmamak için mantıklı ne gibi bir mazeretiniz olabilir? Dostunuzum ben, kendimi öyle görüyorum."

Ben konuşurken yüzüme bakmıyordu, ama bakışlarını, o sırada oturduğum yerin tam arkasında, başımın yaklaşık on beş santim üstünde duran Cicero büstüme dikmişti.

Oldukça uzun bir süre bekledikten sonra, "Cevabınız nedir Bartleby?" dedim; bu sırada yüzü hâlâ kaskatıydı, sadece kanı çekilmiş ince dudaklarında belli belirsiz bir kıpırtı vardı.

"Şimdilik, hiç çevap vermemeyi tercih ediyorum," dedi ve zaviyesine çekildi.
Biraz yumuşakbaşlıydım kabul ediyorum, ama bu seferki tavrı tepemi tam attırdı. Bu ters tavrında gizliden gizliye sakin bir aşağılama olduğu gibi, gösterdiğim inkâr edilemez iyi niyetimi ve ona düşkünlüğümü de hesaba katarsanız, yaptığı nankörlükten başka bir şey değildi.
Oturup ne yapmam gerektiği konusunda yeniden düşüncelere daldım. Davranışı karşısında iyice alçalmış olduğumdan, yazıhaneme girerken onu kovmaya karar vermiştim, gelin görün ki, garip ama gerçek, batıl bir şeylerin beni canevimden vurduğunu hissettim; bu his, amacım doğrultusunda hareket etmemi yasaklıyor ve insanoğlu insanın en yalnızı bu adama tek bir kötü kelime daha telaffuz etmeye yeltenirsem beni alçak bir hain ilan edeceğini söylüyordu. Sonunda, dostça bir tavırla sandalyemi paravanın arkasına, onun yanına çekip oturdum. "Bartleby, peki, geçmişinizi boş verin, ama bir dostunuz olarak sizden istirham ediyorum, bu büroyu kullanma kurallarına uyunuz. Haydi, belgeleri yarın ya da ertesi gün gözden geçirmeye yardımcı olacağım deyin şimdi; uzun sözün kısası, bir iki gün içinde birazcık olsun mantıklı olmaya başlayacağım deyin, deyin şunu Bartleby, haydi."
"Şimdilik birazcık mantıklı olmamayı tercih ederim," dedi, ölgün ve mülayim sesiyle.
İşte tam bu sırada katlamalı kapılar açıldı ve Cımbız bize doğru geldi. Her zaman olduğundan çok daha ağır bir hazımsızlık yüzünden hiç olmadığı

kadar kötü bir gece geçirmiş gibiydi. Bartleby'nin son söylediklerini de duymuştu.
"Demek tercih etmiyorsun ha?" dedi Cımbız, dişlerini gıcırdatarak. Sonra da bana dönüp, "Sizin yerinizde olsam efendim, onu öyle bir güzel tercih ederdim ki – bu inatçı katıra tercihler verirdim efendim! Allah aşkına söyleyin efendim, bu sefer neymiş yapmamayı tercih ettiği?"
Bartleby'nin kılı bile kıpırdamadı.
"Bay Cımbız," dedim, "ben sizin şimdilik çekilmenizi tercih ederim."
Son zamanlarda, her nasılsa, bu "tercih" kelimesini istemeye istemeye de olsa ulu orta kullanma alışkanlığı edinmiştim. Kâtiple temasımın çoktan ve ciddi bir şekilde ruh sağlığımı etkilemiş olduğunu düşünmek bile içimi ürpertti. Daha ne çok ve ne derin kusurlar ortaya çıkacaktı, kim bilir? Bu endişe çok geçmeden beni ivedi olarak kararlı önlemler almaya itiyordu.
Cımbız canı sıkkın, yüzü asık dışarı çıkarken, Hindi saygıda kusur etmemeye çalışarak efendice yaklaştı.
"Afedersiniz efendim ama," dedi, "dün Bartleby'yi düşünüyordum da, burada da söyleyeyim diyorum, bence şöyle iyi cins bir biradan günde bir litre içmeyi tercih etseydi, bu onu iyileştirir, hem de belgelerini gözden geçirmesine yardım ederdi."
"Demek kelime sana da bulaşmış," dedim biraz heyecanlanıp.
"Afedersiniz efendim ama ne kelimesi?" diye sordu Hindi, kendini paravanın arkasında sıkıştıracak bir yer bulmaya çalışarak, bunu yaparken

de kâtibe çarpmama neden oldu. "Ne kelimesi efendim?"
"Burada beni yalnız bırakmanızı tercih ederim," dedi Bartleby, özel bölmesine doluşmamız gücüne gitmiş gibi.
"İşte bu kelime, Hindi," dedim. "İşte bu."
"Ha, tercih mi? Evet ya, tuhaf kelime. Ben kendim hiç kullanmam. Fakat efendim, dediğim gibi, eğer onun tercihi..."
"Hindi," diye kestim sözünü, "lütfen çekilir misin artık?"
"Hay hay efendim, hay hay. Öyle yapmamı tercih ediyorsanız."
O köşesine çekilmek üzere katlamalı kapıyı açınca, Cımbız göz ucuyla bana bakıp bir belgeyi mavi mi yoksa beyaz bir kâğıda mı çekmesini tercih edermişim, onu sordu. Tercih kelimesini özellikle vurgulamamaya özen göstermişti. Bu kelimenin ağzından kendiliğinden dökülüverdiği aşikârdı. Benim ve kâtiplerimin başını olmasa da dilini bir ölçüde döndürmüş bu çılgın adamdan kurtulmam şart diye düşündüm kendi kendime. Ama yol verme işinde aceleci davranmasam daha akıllıca olurdu. Ertesi gün, Bartleby'yi hiçbir şey yapmadan öylece penceresinde ölü duvar hülyasına dalmış gitmiş buldum. Neden yazmadığını sorduğumda, artık hiçbir şey yazmak yok diye karar aldığını söyledi.
"Hoppala, gene ne oldu? Sırada ne var ha?" diye bağırdım. "Artık hiçbir şey yazmamak da ne demek?"
"Artık yok."
"Peki neymiş sebebi?"

"Sebebini kendiniz görmüyor musunuz?" diye karşılık verdi kayıtsızca.
Dikkatli dikkatli yüzüne baktım ve gözlerinin cam gibi göründüğünü ve ferini iyice yitirdiğini fark ettim. Birden, benimle çalışmaya başladığının ilk birkaç haftasında karanlık penceresi önünde eşi görülmemiş bir çabayla canını dişine takıp durmadan yazmasının gözlerini geçici olarak bozmuş olabileceği aklıma geldi.
Bu hali bana çok dokundu. Onu teselli etmeye çalıştım. Bir süre için yazı yazmaktan elini eteğini çekmekle ne kadar akıllılık ettiğine işaret ettikten sonra bu fırsatı iyi değerlendirip açık havada biraz egzersiz yapmasında ısrar ettim. Böyle bir şey yapmadı tabii ki. Bundan birkaç gün sonra, diğer kâtiplerim daha gelmediği için ve bazı mektupları da bir an önce postaya vermek zorunda olduğumdan, yapacak başka bir şeyi olmayan Bartleby mutlaka biraz daha müsamahalı davranır da mektupları postaneye götürür dedim. Yine de istemeye istemeye de olsa, kendim gittim.
Günler günleri kovaladı. Bartleby'nin gözlerinde bir iyileşme oldu mu, olmadı mı, bir şey diyemeyeceğim. Görünen o ki iyileşmişlerdi. Ama ben gözlerin nasıl oldu diye sorduğumda, cevap vermek lütfuna bile katlanmıyordu. Her halükarda, artık yazı yazmıyordu. Benim ısrarlarımı sürdürdüğümü görünce, sonunda yazıcılığı hepten bıraktığını bildirdi.
"Ne?" diye bağırdım, "farzet ki gözlerin tamamıyla iyileşti, hatta eskisinden daha da iyi görüyor, o zaman da mı yazmayacaksın?"

"Yazmayı bıraktım," dedi ve savuştu.
Değişen bir şey olmadı ve yazıhanenin bir demirbaşı gibi oturdu kaldı. Yok yok, aslında eskisinden daha da iyi bir demirbaş oldu, sanki bu mümkünmüş gibi. Hay Allah, ne yapsam? Yazıhanede kalması için bir sebep yoktu, hiçbir şey yapmıyordu ki. Atsan atılmaz, satsan satılmaz bir değirmen taşı gibi gelmeye başlamıştı bana; ondan gerdanlık da olmaz ki takasın boynuna, taksan da al başına dert. Gene de üzülüyordum onun için. Onun namına çok endişeleniyordum desem hafif kalır. Bir tek akrabasının ya da dostunun adını falan verseydi, hemen iki satır yazar, bu adamcağıza uygun bir dulda bulup rahat ettirmelerinde diretirdim. Ama göründüğü üzere Bartleby yalnızdı, şu koca evrende yapayalnızdı. Atlantik'in orta yerinde enkaz gibi bir şey. Gel gör ki, zamanla, iş güç derken başka zorunluluklarla ilgili düşünceler aklıma fikrime hükmetmeye başladı. Elimden geldiğince kibar olmaya özen göstererek, Bartleby'ye altı gün içinde büroyu kayıtsız şartsız terk etmesi gerektiğini söyledim. Bu arada önlemini alıp kalabileceği bir yer bulması konusunda da uyardım onu. Taşınmak için ilk adımı o atacak olursa, ona yardımcı olacağımı söyledim. "Beni terk ederken de Bartleby," diye ekledim hatta, "elin öyle boş gitmeyeceksin, merak etme. Unutma sakın, şu andan itibaren tam altı günün var."
Bu süre bitince, paravanın arkasına bir göz attım ve ne görsem beğenirsiniz! Bartleby tabii.
Düğmelerimi ilikledim, sakin olmaya çalıştım ve yavaşça ona yaklaşıp omzuna dokundum: "Zama-

nı geldi," dedim, "artık burayı terk etmelisin; kusura bakma; paranı da al; ama gitmen lazım." Arkası bana dönük, "Yapmamayı tercih ederim," diye karşılık verdi.

"Gitmelisin."

Ses çıkarmadı.

Bu adamın sıradan dürüstlüğüne sınırsız güvenim vardı. Gömleğimin ceplerini düğmelemek gibi konularda çok özensiz olmaya meylim yüzünden yerlere dikkatsizce düşürdüğüm bozuk paraları sık sık bana getirirdi. Bu yüzden aşağıda anlatılan olaylar pek de olağandışı sayılmamalı.

"Bartleby," dedim, "hesaba göre sana borcum var; al sana otuz iki dolar; fazladan yirmi de senin. Buyur lütfen," deyip banknotları ona uzattım.

Ama kılını bile kıpırdatmadı.

"O zaman, buraya bırakıyorum," deyip masanın üzerindeki bir kâğıt ağırlığının altına koydum paraları. Şapkamı, bastonumu alıp kapıya doğru yürürken sükûnetle ona doğru dönüp, "Eşyalarını yazıhaneden çıkardıktan sonra tabii kapıyı da kilitlersin Bartleby, senden başka herkes yarın gelmek üzere gitti, ha bir de zahmet olmazsa anahtarı paspasın altına koy ki sabahleyin alabileyim," dedim. "Seni bir daha göremeyeceğime göre, hoşça kal. Bundan sonra da, yeni yerinde sana yardım edebileceğim bir durum olursa, bana mektup yazıp danışmaktan çekinme. Elveda Bartleby, yolun açık olsun."

Tek bir söz bile etmedi; o da olmasa bomboş denecek odanın ortasında harap bir tapınağın son sütunu gibi sessiz ve ıssız kalakalmıştı.

Düşünceli düşünceli evime yürürken, kibrim acıma duygumu bastırmıştı. Bartleby'yi başımdan savmak işini nasıl da ustalıkla becerdiğimden dolayı hindi gibi kabarmaktan kendimi alamıyordum. Ustalıkla diyorum, fazlaca duygusal düşünmeyenlere de öyle gelmiştir. Yöntemimin güzelliği kesinlikle gürültüsüz patırtısız olmasındaydı. Ne kaba saba dayılanmalar, ne herhangi bir atışma, ne öfkeli bir kabadayılık, ne büronun içinde volta atmalar, ne de Bartleby'ye bu dilenci oyunlarını bırakıp tası tarağı toplayıp gitmesini hiddetle buyurmalar. Böyle şeyler olmadı. Bartleby'ye sesimi yükseltmeden söylemiştim gitmesini; zekâca kıt bir dâhinin yapabileceği gibi, orayı terk etmesini zorunlu kılan mesnetlerin olduğunu varsaymıştım ve bütün söyleyeceklerimi de bu varsayım üzerine inşa etmiştim. Düşündükçe hayran oluyordum yöntemime. Ama ertesi sabah uyandığımda kuşkuluydum; sanki ben uyurken kibrim alıp başını gitmişti. İnsanın en sakin ve bilge olduğu zamanlar, sabahları uykudan uyandıktan hemen sonraki zamandır. Yöntemim hâlâ eskisi gibi bilgece geliyordu bana ama sadece kuramsal açıdan. Uygulamada nasıl olacaktı, işte pürüz buradaydı. Bartleby'nin gitmiş olabileceğini varsaymak gerçekten güzel bir düşünceydi ama önünde sonunda bu sadece benim varsayımımdı, Bartleby'nin değildi ki. İşin püf noktası, onun beni terk edeceğini varsaymış olmam değil, asıl onun öyle yapmayı tercih edip etmeyeceğiydi. Bartleby, varsayımlardan çok, tercihlerin adamıydı.

Kahvaltıdan sonra, lehteki ve aleyhteki olasılıkları düşüne düşüne şehir merkezine yürüdüm. Önce, bunun çok kötü bir bozgun olabileceğini, Bartleby'nin her zaman olduğu gibi büromda capcanlı karşıma çıkacağını düşündüm; hemen ardından da, sandalyesini boş göreceğim kesin gibi geldi. Bir öyle, bir böyle düşünüyordum işte. Broadway ile Canal Sokağı'nın kesiştiği köşede hararetli hararetli konuşan heyecanlı bir topluluk çıktı karşıma.

"Bahse var mısın, yapmaz," diyordu bir ses ben geçerken.

"Gitmez mi diyorsun? Gördüm!" dedim, "sen de koy paranı."

Kendi paramı da çıkarmak için elimi içgüdüsel olarak cebime sokuyordum ki o günün seçim günü olduğu aklıma geldi. Kulak misafiri olduğum sözlerin Bartleby ile uzaktan yakından ilgisi yoktu, belediye başkan adaylarından birinin başarıp başaramayacağını konuşuyorlardı. Broadway'de kim var kim yoksa benim telaşemi paylaştıklarını ve hep bu meseleyi tartıştıklarını kurmuştum kendi saplantılı kafamda. Caddenin gürültüsünün geçici unutkanlığımı örtbas etmesine müteşekkir, yürüdüm gittim.

Yazıhanemin kapısına, niyetlendiğim gibi, her zamankinden erken vardım. Bir süre durup etrafı dinledim. Çıt yoktu. Gitmiş olmalı. Kapı tokmağını yokladım. Kapı kilitliydi. Evet, yöntemim hiç şaşmamış, amacına ulaşmış, Bartleby ortadan kaybolmuştu. Ama, belli bir melankoli karışıyordu bu duyguma, parlak başarımdan nere-

deyse pişman olmuş gibiydim. Bartleby'nin benim için bırakmış olması gereken anahtarı paspasın altında el yordamıyla aramaya koyulmuştum ki dizim kazara kapının aynalık tahta panosuna çarptı ve yankılı güçlü bir ses çıkardı ve karşılık olarak da içeriden bir ses çalındı kulağıma: "Şimdi olmaz; meşgulüm."
Bartleby idi bu.
Yıldırım çarpmış gibiydim. Bir süre, hani şu çok önceleri, Virginia'da, bulutsuz bir yaz akşamı piposu ağzındayken yıldırım çarpmasıyla ölen adam var ya, hani adam sıcakta açık penceresinin önünde rüyayı andıran akşamüstüne karşı eğilmiş bir şekilde kalakalmış da biri omzuna dokununca yere yuvarlanıvermiş, işte onun gibi taş kesildim. "Gitmemiş!" diye mırıldandım nihayet. Ama, ne olduğu belirsiz bu kâtibin üzerimde bıraktığı efsunlu hükmüne teslimiyetten, bütün ayak diremelerime karşın tümüyle kurtulamadığım bu teslimiyetten kendimi alamayarak usul usul merdivenlerden aşağı indim ve sokağa çıktım; sonra da bina etrafında dolanırken herkese parmak ısırtacak bu karmaşık durumda şimdi ne yapmak gerektiğini düşündüm durdum. Adamı tuttuğum gibi dışarı atsam, yok olmaz; bir sürü laf sayıp adamı kovalamak bir işe yaramaz; polisi çağırmak da hiç hoş bir fikir değil; ama adamın bu pörsümüş zaferinin keyfini sürmesine göz yummak – buna da katlanamazdım. Ne yapılmalıydı? Ya da, yapılabilecek bir şey yoksa, bu konuda daha ne varsayabilirdim? Evet, daha önce Bartleby'nin ileride çekip gideceğini nasıl varsaymışsam, şimdi de ge-

riye bakıp çekip gitmiş olabileceğini varsayabilirdim. Bu varsayımı, hakkım olduğu üzere, gerçekleştirmeye koyulup büroma telaşla girebilir, Bartleby'yi hiç görmemiş gibi yapabilir, sanki orada değilmiş gibi üstüne üstüne yürüyebilirdim. Böylesi bir uygulama, tek bir vaka söz konusu olduğunda evden atılma gibi gelebilir. Bartleby'nin varsayım öğretisinin uygulamasına dayanması pek mümkün değildi. Ama eni konu düşününce, bu planın başarıya ulaşması biraz zor göründü. Konuyu onunla tartışmaya karar verdim gene.
Yazıhaneye girerken "Bartleby!" dedim bağırmadan ama sert bir ifadeyle, "çok ciddiyim, size bozuldum. Canımı sıkıyorsunuz Bartleby. Sizden bunu beklemezdim. Sizin bir beyefendi olduğunuzu ve herhangi bir narin ikilemde en ufak bir ima, bir başka deyişle varsayım kâfi gelir sanmıştım. Ama öyle görünüyor ki yanılmışım." Sahici bir irkilmeyle ve bir önceki gece parayı bıraktığım yeri parmağımla göstererek, "Bakın, şu paraya hâlâ elinizi bile sürmemişsiniz," diye de ekledim.
Cevap yok.
Bu sefer ansızın dellenip, "Beni terk edecek misin, terk etmeyecek misin?" diyerek üstüne yürüdüm.
"Sizi terk etmemeyi tercih ederim," diye karşılık verdi, "etmemeyi" kelimesini kibarca vurgulayarak.
"Hangi hakla burada kalıyorsunuz? Kira mı ödüyorsunuz? Vergi mi ödüyorsunuz? Yoksa burası sizin malınız mı?"
Cevap yok.

"Peki, devam diyorsanız, yazacak mısınız? Gözleriniz düzeldi mi? Bu sabah benim için bir evrakı temize çeker misiniz? Ya da bir iki satır düzeltmeme yardım eder misiniz? Ya da postaneye kadar gidip gelir misiniz? Kısacası, bu işyerinden ayrılmayı reddetmenizi makul gösterecek herhangi bir şey yapacak mısınız?"

Sessizce zaviyesine çekildi.

Sinirlerim öyle gerilmişti ki kendimi dizginledim ve şimdilik daha ileri gitmenin akıllıca olmayacağını düşündüm. Aklıma zavallı Adams ve ondan da zavallı Colt'un trajedisi geldi;[10] ikincisinin ıssız bürosunda zavallı Colt'un Adams tarafından korkunç bir şekilde aşağılanması üzerine kendini tutamayıp akılsızca dellenmesi ve sonuçta tümüyle bilinçsizce bu ölümcül eylemi –hiç kimsenin aktörün kendisinden daha fazla teessür duyması olanaksız bir eylemi– gerçekleştirmesi. Bu olay hakkında kafa yorarken sık sık şöyle düşünmüşümdür: Bu kavga ana caddede ya da bir evde olsaydı, böyle sonuçlanmazdı. Bir binanın üst katlarında, burada insan yaşıyor dedirtecek şeylerden hiç mi hiç nasibini almamış, halısız, kesinlikle toz toprak içinde, insanı yıldıran bir görünüşteki ıssız mı ıssız bir büroda yapayalnız olmak, bu işte, talihsiz Colt'un o içler acısı umutsuzluğunu büyük ölçüde artıran bu olmalı.

Ama, Adem'den kalma bu gücenme duygusu içimde uyanıp da Bartleby'ye karşı beni kışkırtınca, yakasından tuttuğum gibi attım dışarı. Nasıl mı? Nasıl olsun, hadisi hatırladım o kadar: "Size yeni bir emir gönderiyorum, birbirinizi sevin."[11] Evet,

beni kurtaran buydu işte. Ulvi emellerin yanı sıra, sevap son derece akıllıca ve basiretli bir ilke gibi iş görür – sahibinin en büyük hamisidir. İnsanoğlu kıskançlık uğruna ve öfke uğruna ve kin uğruna ve bencillik uğruna ve de dini kibir uğruna ne cinayetler işlemiştir; ama tatlı sevap uğruna şeytani bir cinayet işleyenini hiç duymadım. Öyleyse, tüm yaratıkları, özellikle sinir küpü olanları hayırseverliğe ve insanseverliğe iten neden, daha iyi başka hiçbir güdü bulunamazsa, sadece kendi çıkarını gözetmekten başka bir şey değildir. Her neyse, söz konusu durumumuzda, kâtibe karşı duyduğum öfkeyi onun hallerini lütufkâr bir tavırla anlamaya gayret ederek boğmaya çalıştım. "Zavallı adam, zavallı adam!" diye düşündüm. "Hiçbir kastı yok ki; üstelik çok zor günler geçirmiş, müsamaha ister."

Derhal kendimi bir şeylerle avutmaya ve aynı zamanda da yeisimi biraz olsun yatıştırmaya gayret ettim. Bartleby'nin, öğlene kadar, karşı çıkmayacağı bir saatte ve tümüyle kendi arzusuyla, zaviyesinden çıkıp uygun adım marş kapıya doğru yürüyeceğini hayal etmeye çalıştım. Ama hayır. Saat yarım oldu. Hindi'nin yüzü pancar gibi kızarmaya başladı, mürekkep hokkasını devirdi ve her zamanki yaygaracı tavrı üstüne geldi gene; Cımbız, sessiz ve saygılı tavırlarına döndü; Zencefil, öğlen elmasını ağzını şapırdatarak yemeye başladı; Bartleby ise, penceresi önünde en derininden kör duvar hülyalarına dalmayı sürdürdü. İnanır mısınız? Ya da itiraf etsem mi ki? O gün, öğleden sonra, ona tek bir laf etmeden ayrıldım yazıhaneden.

Birkaç gün daha geçti, bu sırada boş vakitlerimde ben de *İrade* üstüne Edwards'ın ve *Gereklilik* üstüne Priestley'in[12] yazdığı kitaplara baktım biraz. O koşullar altında, bu kitapların üzerimde yararlı etkileri oldu. Giderek, bu kâtipten kaynaklanan dertlerimin takdiri ilahi olduğuna ve Bartleby'nin benim gibi bir ölümlünün anlayamayacağı gizemli bir amaç uğruna her şeye kadir Tanrı'nın inayetiyle üstüme salındığına kendimi inandırmaya başladım. Peki Bartleby, paravanının arkasında kal bakalım, dedim kendi kendime; artık sana eziyet etmeyeceğim; şu zararsız ve sessiz eski sandalyelerden farkın yok; sözün özü, senin burada olduğunu bildiğim için kendimi hiçbir zaman tek başıma hissetmiyorum. Nihayet anladım, bunu hissediyorum; hayatımın takdiri ilahi amacını kavrıyorum. Mutluyum. Başkalarının daha yüce amaçları olabilir, ama Bartleby, benim bu dünyadaki misyonum sana bir yazıhane sağlamaktır, senin uygun gördüğün bir süre boyunca kalabileceğin bir yazıhane.

İnanıyorum ki işyerime ziyarete gelen meslektaşlarımın yersiz ve hatır kırıcı imaları olmasa, bu bilge ve bu "okunmuşum ben" yollu ruh halim sürüp gidecekti. Genellikle bağnaz kafaların sürekli olarak sürtüşmesi yücegönüllü kişilerin en yerinde kararlılıklarını da yıpratır önünde sonunda. Ama doğrusu, üzerinde biraz düşününce, büroma gelen insanların Bartleby'nin anlatması olanaksız tuhaf halleri karşısında hayrete düşüp kimi densiz yorumlar yapmaya yönelmeleri pek de garip sayılmaz. Arada bir benimle işi olan bir

dava vekili büroma uğrayıp da ortalıkta kâtipten başka kimsenin olmadığını görünce, benim nerede olduğuma dair açık bir bilgi almak istemiş, ama adamın konuşmasına hiç kulak asmayan Bartleby odanın orta yerinde dikilip durmuş. Böylece onu bu durumda bir süre izleyen dava vekili geldiği gibi gitmiş.
Ayrıca, bir Müzakere oturumu sırasında, yazıhanem avukatlar ve tanıklarla tıklım tıkış iken ve işimiz başımızdan aşkınken, iki ayağı bir pabuçta avukat beylerden biri Bartleby'nin işi gücü olmadığını görmüş ve ondan bir koşu bürosuna (avukat beyinkine) gitmesini ve bazı belgeleri getirmesini istemişti. Bunun üzerine Bartleby, işi kibarca reddedip aylak aylak durmaya devam etmişti de işte o zaman, avukat gözlerini faltaşı gibi açıp bana bakmıştı. Ne diyebilirdim ki? Nihayet, bütün iş camiamda yazıhanemde barındırdığım tuhaf yaratıkla ilgili hayret fiskosları yapıldığının farkına varmamı sağladılar. Bu beni çok endişelendirdi. Onun görmüş geçirmiş biri olabileceğini ve büromu işgale devam edeceğini ve yetkemi reddedeceğini ve ziyaretçilerimi hayrete düşüreceğini, mesleki itibarımı sarsacağını ve işyerime kasavetten başka bir şey getirmeyeceğini ve biriktirdiği paranın sonuna kadar (günde beş sentten fazla kesinlikle harcamıyordu) canının bedeninden ayrılmayacağını, hatta beni de gömebileceğini, sonra da işyerimde uzun süre ikamet ettiği için üzerinde mülkiyet hakkı iddia edebileceğini düşündükçe, evet, bütün bu kara düşünceler hiç durmadan müdahale ettikçe,

bende büyük bir değişiklik hâsıl oldu. Bütün marifetlerimi devşirip bu dayanılmaz *incubus*tan[13] yakamı kurtarmaya karar verdim.
Bu amaca uygun da olsa, herhangi bir usturuplu proje geliştirmeden önce, ilkin Bartleby'ye kesinkes gitmesinin ne kadar yerinde olacağı önerisini getirdim sadece. Sakin ve ciddi bir ses tonuyla, bu öneriyi onun özenli ve olgun izanına bırakmıştım. Ama üç gün bu konu üzerinde düşünmüştü ve ilk kararlılığında hiçbir değişiklik olmadığını, kısacası hâlâ benimle birlikte kalmayı tercih ettiğini bildirdi.
Ne yapsam şimdi, diye sordum kendi kendime, ceketimin düğmelerini boğazıma kadar iliklerken. Ne yapsam? Ne yapmam lazım? Vicdanım bu adamla, daha doğrusu bu hayaletle ne yapmam gerektiğini söylüyordu acaba? Ondan kurtulmalı mıyım, evet, kesinlikle, gitmeli mi, gidecek. Ama nasıl? Onu, o zavallı soluk benizli münfail ölümlüyü atamazsın, böylesine zavallı bir yaratığı kapı dışarı atamazsın. Şerefini böyle bir zulüm örneğiyle lekelemeyeceksin, değil mi? Olmaz, yapmam, bunu yapamam. Bunu yapmaktansa, onun burada yaşayıp ölmesine göz yumarak kalıntılarını da duvara harç yapmayı tercih ederim. Peki ne yapacaksın öyleyse? Ne kadar dil dökersen dök, yerinden kımıldamıyor. Verdiğin rüşvetleri koyduğun yerde, masandaki kâğıt ağırlığının altında bırakıyor, dokunmuyor bile; sözün kısası, sana yapışıp kalmayı tercih ettiği apaçık ortada. Öyleyse, şiddetli ve olağandışı bir şey yapılacak. Hayır! Bir polis çağırtıp bu masum soluk be-

nizliyi kelepçeletip kodese tıktırmayacaksın herhalde! Hem böyle bir şeyi neye dayanarak yaptırabilirsin ki? Serserinin teki diye mi? Ne? Kımıldamayı reddettiği için mi serseri oldu? Adam serseri olmayı reddettiği için sen onu serseri addetmeye çalışıyorsun. Bu çok saçma. Hiçbir sabit geçim kaynağı yok; yakayı ele verdi işte. Gene yanlış. Çünkü bal gibi de sağlıyor kendi geçimini ve herhangi biri çıkıp da bunu onun geçimini sağladığının en âlâ kanıtı olarak gösterebilir. Lamı cimi yok bunun öyleyse. O beni terk etmediğine göre, ben onu terk edeceğim. Yazıhanemi değiştiririm. Başka bir yere taşınırım; eğer onu yeni yerimde de görürsem, adi bir mülke tecavüzcü diye dava açacağıma dair ona önceden protesto çekerim.

Tasarladığımı uygulamak üzere ertesi gün kendisine, "Bu yazıhaneyi Belediye'ye çok uzak buluyorum; havasız da üstelik. Hulasa, gelecek hafta büromu taşıyayım diyorum, o zaman senin hizmetlerine de ihtiyacım olmayacak. Sana bunları şimdiden söylüyorum ki kendine bir yer ayarlayabilesin," dedim.

Bir karşılık vermedi, başka da bir şey konuşulmadı.

Belirlenen gün, birkaç araba ve hamal tutup yazıhaneme geldim, çok az mobilya olduğundan da her şey birkaç saat içinde taşındı gitti. Bu işler boyunca kâtip, en son götürülsün diye buyurduğum paravanın arkasında dikilmiş duruyordu. Paravan da dev bir kâğıt tabaka gibi katlanıp götürülünce, geriye çıplak bir odanın kaskatı ke-

silmiş kiracısı kalakalmıştı. Girişte durup onu süzdüm, ama içimden bir şeyler beni azarlıyordu. Elim cebimde ve...ve yüreğim ağzımda yeniden girdim içeri.

"Hoşça kal Bartleby; ben gidiyorum – hosça kal ve Allaha emanet ol; şunu da al," deyip eline bir şey tutuşturdum. Ama para yere düştü; ondan sonra da –söylemesi gariptir ama– bunca zaman kurtulmak için can attığım adamdan kendimi zor kopardım.

Yeni yazıhaneme yerleştikten sonra, bir iki gün kapımı kilitli tuttum, koridorlardaki her ayak sesiyle irkildim. Yazıhaneden kısa bir süre için ayrılsam bile, dönüşte eşikte bir an duraklıyor ve anahtarımı kilide sokmadan önce etrafa kulak kesiliyordum. Ama bu korkular yersizdi. Bartleby bir daha yakınıma hiç uğramadı.

Her şeyin yolunda gittiğini sandığım bir sırada, aklı karışmış gibi görünen bir yabancı ziyaretime geldi ve Wall Street, ...numarada son zamanlarda büro kiralayıp kiralamadığımı sordu.

Başıma gelecekleri bile bile evet dedim.

Daha sonra avukat olduğu anlaşılan yabancı, "Öyleyse bayım," dedi, "orada bıraktığınız adamdan da siz mesulsünüz. Yazı yazmayı reddediyor, herhangi bir şey yapmayı reddediyor, yapmamayı tercih ettiğini söylüyor, üstelik büroyu terk etmeyi de reddediyor."

"Kusura bakmayın bayım," dedim yapmacık bir sükûnetle ama için için de titreyerek, "fakat sözünü ettiğiniz adam hiçbir şeyim olmaz benim – yakınım değil, çırağım değil ki beni ondan mesul tutasınız."

"Allah aşkına kimin nesi bu adam?"
"İnanın size hiç bilgi veremem. Onun hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Önceleri kendisini yazıcı olarak işe almıştım, ama benim için bir şey yapmayalı da epey oldu."
"Bu durumda onun icabına ben bakacağım, iyi günler efendim."
Birkaç gün daha geçti ve kulağıma başka hiçbir şey çalınmadı; ama oraya uğrayıp zavallı Bartleby'yi görmek için merhametle karışık bir istek hissettiysem de hep neyin nesi bilemediğim bir temkinlilik yüzünden ayağım geri durdu.
Bir hafta daha geçtiği halde bana herhangi bir haber ulaşmayınca, bu mesele nihayet kapandı diye düşündüm. Ama ertesi gün büroma geldiğimde kapımda sinirli sinirli bekleşen insanlar gördüm.
"İşte bu adam, geliyor, geliyor," diye haykırdı en öndeki; daha önce tek başına bana uğrayan avukattı bu.
Aralarından heybetli biri, Wall Street, ...numaranın mal sahibi olduğunu bildiğim zat, üstüme doğru yürüyerek, "Onu derhal alıp götürmelisiniz bayım," diye bağırdı. "Bu beyler, yani kiracılarım, daha fazla dayanamayacaklar," avukatı göstererek, "bu bey onu odasından attı ama adam şimdi bütün binayı dehşete saldı; gündüzleri genellikle merdiven tırabzanlarının üstünde oturuyor, geceleri de girişte uyuyor. Buradaki herkes endişeli, müşteriler bürolarını boşaltıyorlar, yağma edileceğiz diye ödleri kopuyor; bir şeyler yapmalısınız, hem de hemen."

Bu taarruzdan dehşete kapılarak geriledim, yeni büroma gidip kapıları kilitleyebilmek için can atıyordum. Bartleby benim hiçbir şeyim olmaz; size ne kadar akraba ise, bana da o kadar, diye nafile dil döktüm. Nafile: Bartleby ile bir ilişkisi olduğu bilinen son kişi bendim ve bütün bu olan bitenlerden beni sorumlu tutuyorlardı. Adımın gazetelerde teşhir edilmesinden korkarak (ki içlerinden biri üstü kapalı da olsa bununla tehdit etmişti beni) durumu gözden geçirdim ve sonunda, avukat bana kendi odasında Bartleby ile başbaşa bir görüşme olanağı sağlarsa, onları yakınıp durdukları bu beladan hemen o gün akşamüstü kurtarmak için elimden geleni yapacağıma söz verdim.

Eski lanetli yerime çıkan merdivenlerin hemen başında gördüm ki Bartleby tırabzanın üstünde sessiz sedasız oturuyor.

"Ne yapıyorsunuz burada Bartleby?" diye sordum.

"Tırabzanda oturuyorum," diye karşılık verdi mülayimce.

Ben Bartleby'yi avukatın odasına doğru yürüttüm; avukat da bizi başbaşa bıraktı.

"Bartleby," dedim, "işyerinden kovulduktan sonra girişi işgal etmekte direnerek başıma ne büyük bir dert açtığının farkında mısın?"

Ses yok.

"Bak şimdi, şu ikisinden biri olmak zorunda. Ya sen bir şey yapacaksın ya da sana bir şey yapacaklar. Nasıl bir işte çalışmayı isterdin? Yeniden birisinin yazıcısı olmak ister miydin?"

"Hayır, herhangi bir değişiklik yapmamayı tercih ederim."
"Bir mensucatçıda tezgâhtar olmak ister miydin?"
"Çok fazla darlık vardır o işte. Hayır, tezgâhtarlık istemem, ama öyle özel bir tercihim de yok."
"Darlık mı," diye bağırdım, "sen bütün zamanını hep daracık yerlerde geçirmiyor musun zaten!"
"Tezgâhtarlık yapmamayı tercih ederim," diye bağladı, bu önemsiz konuyu bir an önce kapatmak istiyormuş gibi.
"Barmenlik sana uyar mı peki? Hem gözün de yorulmaz."
"Onu hiç istemem, ama daha önce de dediğim gibi, özel bir tercihim yok."
Beklenmedik konuşkanlığı beni coşturdu. Yeniden atağa geçtim.
"Öyleyse, memleketi dolaşıp tüccarların faturalarını tahsil etmek ister miydin? Böylece sağlığın da düzelir."
"Hayır, başka bir şey yapıyor olmayı tercih ederim."
"Öyleyse, bir çocuğa yoldaş olsan, Avrupa'ya gitseniz birlikte, sohbetinle onu eğlendirsen, bu nasıl olur, sana uyar mı?"
"Hiç olmaz. Bu işin de kesin olarak ne olduğunun belli olmayışı bana çekici gelmiyor. Ben sabit olmayı seviyorum. Ama özel bir tercihim yok."
"Sabit olacaksın o zaman," diye bağırdım, sabır taşım çatlamıştı, bunca zaman beni çileden çıkardığı halde ilk kez hiddete kapılmıştım. "Akşam olmadan buradan gitmezsen, bak gitmezsen eğer,

ben... ben... ben bunu yapmak zorunda kalacağım, ben... ben kendim çekip gideceğim buradan!" Onu bu hareketsizliğinden ürkütüp uyandıracak ve boyun eğmesini sağlayacak nasıl bir tehdit savuracağımı bilemediğimden epey saçmalayarak bitirmiştim sözü. Artık uğraşmaktan tümüyle vazgeçmiştim, onu kesinkes terk ediyordum ki aklıma bir fikir daha geliverdi – daha önce teslim olmayı tam tamına düşünmediğim bir fikir.

Böylesine gergin bir anda takınabildiğim en kibar ses tonumla, "Bartleby," dedim, "şimdi benimle eve gelsen – büroma değil, oturduğum eve gelsen de şöyle boş bir vaktimizde sana en uygun çözümü kararlaştırana kadar bende kalsan, ha? Hadi gel, hemen gidelim."

"Hayır. Şimdilik hiçbir değişiklik yapmamayı tercih ederim."

Ses etmedim, ama binadan dışarı öyle ansızın ve hızla fırlamışım ki herkesin ağzı açık kaldı; Wall Street boyunca Broadway Caddesi'ne doğru koştum ve ilk otobüse atlayarak takiplerinden kurtuldum. Huzurum geri gelir gelmez, ev sahibi ve kiracıların talepleri ve de kendi istek ve görev duygularım icabı Bartleby'ye yardım edip onu incitecek ağır bir cezadan korumak için yapabileceğim her şeyi yapmış olduğumu kesinlikle anlamıştım artık. Şimdi sıra hepten umursamaz ve sakin olmaya gelmişti; vicdanım da bu çabamı olumluyordu; gel gör ki, gene de istediğim gibi başarılı olamamıştım. Öfkesi burnunda mal sahibi ile sabırları tükenmiş kiracıları beni gene yakalayacaklar diye öyle korkmuştum ki işlerimi

Cımbız'a devredip arabama atladığım gibi şehrin kuzey taraflarında, banliyölerde birkaç gün dolaştım; Jersey City ve Hoboken'e geçtim, Manhattanville ve Astoria'da kaçaklar gibi gezindim. Bütün bu süre boyunca neredeyse hep arabamda yattım kalktım.

Büroma döndüğümde ne göreyim? Masanın üzerinde mal sahibinden bir not. Ellerim titreye titreye açtım. Notun yazarı polise başvurduğunu ve Bartleby'nin serserilik suçuyla tutuklanıp Tombs Hapishanesi'ne atıldığını haber veriyordu. Üstüne üstlük, onu herkesten daha fazla tanıdığım için, oraya kadar gidip gerçekleri uygun bir ifadeyle anlatmamı istiyordu. Bu haberler üzerimde çelişkili bir etki yaptı. İlkin kızdım; ama sonunda neredeyse onayladım. Mal sahibinin elini çabuk tutup iş bitirme eğilimi onun, benim kendi başıma karar veremeyeceğim bir işlemi yürürlüğe koymasına yol açmıştı; ama bu gibi koşullarda son çare olarak başvurulacak tek yol gibi görünüyordu.

Sonradan öğrendiğime göre, zavallı kâtip, kendisine Tombs'a götürüleceği söylenince en ufak bir tepki bile göstermemiş ve o kendine mahsus solgun, sus pus olmuş haliyle boyun eğmişti karara.

Gelip geçen şefkatli ve meraklı insanlardan bazıları da partiye katılmış ve önde Bartleby ile kol kola bir polis memuru olmak üzere bu sessiz resmi geçit grubu, kükreyen caddenin bütün öğlen vakti gürültüsü, sıcağı ve neşesi arasından geçip gitmişler.

Notu aldığım gün Tombs'a, doğrusunu söylemek gerekirse, Cezaevi'ne gittim. İlgili memuru bulup ziyaretimin amacını anlatmam üzerine sözünü ettiğim kişinin gerçekten de içeride olduğunu öğrendim. Görevli memuru Bartleby'nin tam anlamıyla dürüst bir adam ve biraz sorumsuz da olsa şefkate çok muhtaç bir eksantrik olduğu konusunda temin ettim. Bildiğim her şeyi anlattıktan sonra, ona karşı daha yumuşak bir ceza düşünülene kadar –gerçi bunun ne olacağı konusunda benim de hiç fikrim yoktu– tutukluluğu sırasında kendisine müsamahakâr davranılması önerisiyle bitirdim sözü. Başka bir çözüm bulunamasa bile, her durumda, yoksullar evi onu kabul ederdi. Bunun ardından, Bartleby ile görüşmek üzere izin istedim.

Bartleby yüz kızartıcı bir suçtan hükümlü değildi ve her haliyle oldukça ağır kâmil ve zararsız biriydi, bu yüzden ona cezaevinde, özellikle de çimle kaplı avlularda istediği gibi dolaşma izni verilmişti. Onu bulduğumda da işte, avluların en sakininde yüzü yüksek bir duvara dönük tek başına dikilmiş duruyordu; onu çevreleyen hücre pencerelerinin daracık aralıklarından hırsızların, katillerin gözlerini Bartleby'den ayırmadıklarını görür gibi oldum.

"Bartleby!"

"Sizi tanıyorum," dedi yüzünü bana dönmeden, "ve size hiçbir şey demek istemiyorum."

İma ettiği kuşkusundan canım çok yandı ve "Buraya düşmene ben sebep olmadım ki Bartleby," dedim. "Hem senin için burası pek de rezil bir

yer sayılmamalı. Burada olduğun için utanman söz konusu da değil. Hem bak bir, öyle insanların zannettiği gibi kasvetli bir yer de değil burası. Bak, işte gökyüzü, işte çimenler."

"Nerede olduğumu biliyorum," diye karşılık verdi, başka bir şey söylemediği için de yanından ayrıldım.

Koridora döndüğümde, önlüklü, şişman bir adam bana yaklaştı ve omzunun üstünden başparmağını sallayarak Bartleby'yi gösterip sordu: "Arkadaşın mı?"

"Evet."

"Açlıktan ölmek mi istiyor? O zaman, bırak mahpushane tayınıyla idare etsin, olsun bitsin."

Böyle bir yerde böylesine gayri resmi konuşan biriyle ne yapacağımı bilmediğimden, "Siz kimsiniz?" diye sordum.

"Bana kayıntıcı derler. Bazı beyefendiler, burada mahpus arkadaşlarına yiyecek iyi bir şeyler tedarik edeyim diye bana para verirler."

"Öyle mi?" dedim, gardiyana dönüp.

"Öyle," dedi.

"O zaman," dedim, kayıntıcının (ona böyle diyorlardı çünkü) avcuna birkaç gümüş para sıkıştırarak, "bu arkadaşıma özel ilgi göstermeni istiyorum; bulabildiğin en iyi yemeği ver ona. Mümkün olduğu kadar da kibar davran."

"Beni tanıştırır mısınız?" dedi kayıntıcı, yüzünde sanki "kendi türümün temsilci örneği olarak marifetlerimi sergileme fırsatı çıktı karşıma" diyen bir ifade vardı.

Kâtibin yararına olur bu diye kabul ettim ve ka-

yıntıcının adını sordum, sonra da birlikte Bartleby'nin yanına gittik.

"Bartleby, bu beyin adı Cutlets; göreceksin, sana çok faydası dokunacak."

"Hizmetkârınızım efenim, hizmetkârınızım," dedi kayıntıcı, önlüğünün arkasından hafifçe öne doğru eğilerek. "Umarım buradan memnunsunuzdur efenim; her yer ferah, serin odalar, di mi efenim, umarım bizimle bir süre kalırsınız, tadını çıkarmaya bakın. Eşim Bayan Cutlets ve ben, sizi Bayan Cutlets'in odasında yemeğe alabilir miyiz efenim?"

"Bugün yemek yememeyi tercih ederim," dedi Bartleby, yüzünü öte yana çevirerek. "Bana uymaz, yemek davetlerine alışkın değilim." Böyle diyerek yavaş yavaş avlunun öteki tarafına gitti ve kör duvara yüzünü dönüp durdu.

"N'oluyo yahu?" dedi kayıntıcı, şaşkın şaşkın bana bakarak. "Tuhaf biri, di mi?"

"Akli muvazenesi yerinde değil sanırım," dedim üzgün üzgün.

"Muvazene? Yerinde değil ha? Bakın beyim, yemin ederim sizin bu arkadaşınızın sahte bir beyefendi olduğunu sanmıştım; bu sahtekâr kısmı hep böyle solgun ve kibar görünüşlü olur. Onlara acımak elimde deel efenim. Monroe Edwards'ı[14] bilir misiniz?" diye ekledi içli içli, sonra duraksadı. Acıyormuş gibi elini omzuma koyup iç geçirdi: "Sing Sing'de[15] veremden öldü. Demek Monroe ile tanışmadınız?"

"Hayır, sahtekârlarla hiç işim olmadı. Daha fazla kalamam. Arkadaşıma göz kulak olun. Sizin çıkarınıza olur. Gene görüşeceğiz."

Bundan birkaç gün sonra, Tombs'a giriş izni aldım gene, koridorlarda Bartleby'yi aradım ama bulamadım.
"Onu az önce hücresinden çıkarken gördüm," dedi gardiyan, "belki avlularda volta atmaya çıkmıştır."
Bunun üzerine o tarafa doğru gittim.
"Şu sessiz adamı mı arıyorsunuz?" dedi, yanımdan geçen başka bir gardiyan. "Şurda işte, şurdaki avluda uyukluyor. Yere uzandığını göreli yirmi dakika olmadı."
Avluda çıt yoktu. Sıradan hükümlülere açık bir yer değildi. Etrafımızı saran inanılmaz kalınlıktaki duvarlar bütün sesleri gizliyordu. Eski Mısır duvar ustalığı yüzünden üstüme bir karamsarlık çökmüştü. Ama, ayak altında mahpus, yumuşak bir çimen büyümekteydi. Ölümsüz piramitlerin yüreği, kuşların saçtığı tohumlar sayesinde duvardaki çatlaklar arasından tuhaf bir büyüyle filizlenmişti sanki.
Bitmiş tükenmiş Bartleby'yi gördüm duvarın dibinde, tuhaf bir şekilde dizlerini kendine çekmiş, başı soğuk taşlar üzerinde, yumak gibi olmuştu. Hiç kımıldamıyordu. Duraksadım; sonra ona iyice yaklaştım; eğilip baktığımda feri gitmiş gözlerinin açık olduğunu gördüm; mışıl mışıl uyuyor sanırdınız. İçimden bir ses beni ona dokunmaya itti. Eline dokununca, kollarımdan yukarı doğru, sonra omurgamdan aşağı, ayaklarıma inen bir ürperti sardı bedenimi.
Kayıntıcının tombul suratı bana bakıyordu şimdi. "Yemeği hazır. Bugün de mi yemeyecek? Yoksa, bir şey yemeden mi yaşıyor?"

"Yemek yemeden yaşıyor," dedim ve gözlerimi kapattım.

"Ya! O zaman, uyuyordur, di mi?"

"Krallarla ve erkânıyla,"[16] diye mırıldandım.

Bu hikâyeyi daha fazla uzatmak gereksiz. Hayal gücünüz, zavallı Bartleby'nin cılız cenaze merasimini gözlerinizin önüne serecektir. Ama okuyucudan ayrılmadan önce şunu söylemek gerekir ki, eğer bu küçük hikâye onda Bartleby'nin kim olduğuna ve yazar onunla tanışmadan önce onun nasıl bir hayatı olduğuna dair birazcık olsun merak uyandırdıysa, diyebileceğim sadece şudur ki, bu merakı ben de tamamıyla paylaşıyorum, ama gidermek hiç de elimde değil. Gene de, kâtibin ölümünden birkaç ay sonra kulağıma çalınan küçük bir söylentiyi ifşa etsem mi ki, bilmiyorum. Ne gibi bir temele dayanıyordu, bunu kesinkes asla öğrenemedim; binaenaleyh, ne kadar doğrudur bunu şimdi bilemem. Ama, ne kadar hüzün verici olursa olsun, çağrışımları yüzünden garip bir şekilde benim ilgimi çeken ama doğru ama yanlış bu rapor, başkasının da ilgisini çekebilir; kısaca söz edeyim bari. Rapor şuydu: Bartleby, Washington'daki Sahipsiz Mektuplar Daire'sinde küçük bir memurmuş, idaredeki bir değişiklik üzerine aniden işten çıkarılmış. Bu söylenti üzerine biraz kafa yorunca beni ele geçiren duyguları tamı tamına anlatmam mümkün değil. Sahipsiz mektuplar! Kulağa "ölü insanlar" gibi gelmiyor mu? Bir adam düşünün ki hem yaradılışı hem de talihsizliği yüzünden kanı çekilmiş bir umutsuzluğa meyletmiş olsun. Sahipsiz mektupları

elden geçirip sonra da alevlere atmak üzere tasnif etmekten daha uygun bir iş var mıdır, böyle bir meyli perçinleyecek? Çünkü yılda bir bu mektuplardan bir el arabası dolusu yakılır. Bazen, düşünsenize, beti benzi sararmış kâtip, katlanmış bir zarfın içinden bir yüzük bulup çıkarıyor, ama onu takacak parmak, belki de toprak olmuştur. Hızır gibi ulaşsın diye gönderilmiş bir banknot ya da: Bu paranın dardan kurtaracağı kişi artık ne yemek yiyordur ne de açlık hissediyordur; yeis içinde ölenlere merhamet yağacaktı oysa; umutsuzluk içinde ölenlere umut yağacaktı; çaresiz dertlere düşüp de tıkanıp kalarak ölenlere iyi havadisler yağacaktı. Ne cilvedir ki, hayatın ufak tefek işleri peşinde, bu mektuplar ölüme koşarlar.

Vah Bartleby! Vah insanlık!

Notlar

1) Imprimis: İlkin, evvela, öncelikle
2) John Jacob Astor (1763-1848): Amerika'ya Almanya'dan göç ettikten sonra New York'ta esnaflıkla işe başlayıp kürk ticaretiyle de Amerika'da büyük bir tekel kurmuş, (öykü anlatıcısı) Bartleby'nin patronunun hizmet ettiği iş dünyasının imparatorlarından olmuştur. Öldüğünde en varsıl Amerikalı oydu.
3) Mühürdarlık (Courts of Chancery): Bizde bir çeşit noterlik anlamına da gelen, adalet ve eşitlik davalarının görüldüğü, karar verilirken de hakkaniyet ve emsal üzerine kurulu ek yasaları işleten bir mahkemedir. Zararlı çıkan hangi taraf olursa olsun, mühürdar hep kazançlıdır.
4) Tombs: New York'ta bir hapishane; güvenlik önlemlerinin çok fazla olmasıyla bilinir.
5) Spitzenberg: İyi kalitede bir tür elma.
6) Cicero: Romalı devlet adamı ve belagat ustası (İÖ 106-42).
7) Tuzdan Sütun: Lut peygamberinin itaatsiz karısına verilen cezaya gönderme (Eski Ahit 19:26).

8) Petra (kaya): Eski Arabistan'da (şimdi Ürdün sınırları içinde kalan), İÖ 6-12. yüzyıllar arasında Nebatilerin başkenti olmuş tarihi bir kent. Yüzyıllar sonra, 1812'deki kazılarda yeniden ortaya çıkarıldı.
9) Caius (Gaius) Marius (İÖ 155 ya da 157-86): Halktan (plep) biriyken general ve konsül olan Romalı Afrika fatihi. Nubyenlerin (Sudan, Mısır) kralı Yugurta'yı yenmiş ama kendi yurttaşları tarafından ihanete uğrayıp sürgünde sefahattan ölmüştür. 19. yüzyılın demokrasi edebiyatı ve sanatında adı sıklıkla yad edilmiştir. Kartaca ise, III. Kartaca Savaşı'nda Roma'nın yerle bir ettiği ticaret imparatorluğudur.
10) John C. Colt: Alacaklısı Samuel Adams'ı baltayla öldürdü. Çocuğunun annesi (evli değillerdi) de bu sansasyonel olaya adı karışanlardandı. Asılarak idama mahkûm edilen Colt, infazdan yarım saat önce intihar etti. Melville bu olaya ilgisini PIERRE adlı yapıtında da ortaya koyar.
11) İsa'nın havarilerine sözü (Eski Ahit 13:34).
12) Jonathan Edwards (Puriten dinbilimci) ve Joseph Priestley (İngiliz bilimadamı): Her ikisi de iradenin özgür olmadığı kanaatine varmışlardır. Kaçınılmaz olanı metanetle karşılamayı bu insanlardan öğrenmiştir anlatıcı ya da Melville. Edwards'ın İRADENİN ÖZGÜRLÜĞÜ (1754) Kalvinci (John Calvin) öğretinin başyapıtıdır. Temel olarak, Tanrı'nın inayeti ve iradesiyle her şeyin önceden yazgılandığıyla ilgilenir. Joseph Priestley (1733-1804) ise konformizme ve Kalvinciliğe karşı çıkan üniteryan bir bilimadamıydı. A.B.D'ye hayatının son on yılında göçtü ve kuramlarını gereklilik ve doğal determinizm üzerine kurdu.
13) Incubus: Kıyamet edebiyatında ve ilk dini metinlerde, Yunan geleneklerinde adları geçen cin ya da perilerden erkek olduğu sanılanı (dişi olanına Succubus denirdi). Şeytanla iştigal edildiği vurgulanmak istendiğinde adları anılmadan edilmez (Bkz. Arthur Miller, CADI KAZANI).

14) Monroe Edwards: 1842 yılında sahtekârlık ve dolandırıcılıktan hüküm giyen banker.
15) Sing Sing: Ossining, New York'taki devlet hapishanesi.
16) Eyüp kederinden ölmek istediğinde (Eski Ahit, Eyüp 3:14) kendileri için ıssız ülkeler inşa eden krallar ve erkânıyla uyusam keşke diye konuşur.

İçindekiler

Jorge Luis Borges'in Önsözü 9

Kâtip Bartleby 17
Notlar 76

Yirminci yüzyılın ikinci on yıllık dilimini kapsayan dönemde Franz Kafka fantastik türün tanınmış bir biçiminin öncüsü oldu; bu unutulmaz sayfalarda inanılmaz olan, olaylardan çok kahramanların davranışlarıdır. Dava'da başkahraman saygınlıktan yoksun bir mahkeme tarafından yargılanır, ölüme mahkûm edilir ancak en ufak bir tepki göstermez. Melville, yarım yüzyılı aşkın bir süre önce, yalnızca tüm mantık kurallarına aykırı hareket etmekle kalmayıp aynı zamanda çevresindekileri şaşkın suç ortakları olmak zorunda bırakan Bartleby'nin tuhaf davasını işler. Bartleby, ustalığın ya da düşsel imgelemin uçarılığının ötesindedir; her şeyden önce evrenin gündelik ironilerinden biri olan gerçek faydasızlığı gösteren üzücü ve gerçek bir kitaptır.

Jorge Luis Borges

ISBN 975-8457-10-1
9 758457 101009

Franco Maria Ricci